

יצורבא מרבנן
מדריך למורה

הלכות בין אדם
לחבירו

צורבא *** מרבנן
M'RABANAN
לעילוי שמת מורה (מוני) גליון ז"ל
הלכות ברכות

כתיבה: הרב יצחק שטרן

מטרת החוברת

הקשיים בלימוד ההלכה, ובפרט בבתי הספר ובתיכונים

מכון 'צורבא מרבנן' נטל עצמו משימה גדולה: להנגיש את לימוד ההלכה למעשה לכל לומדי התורה בישראל. משימה זו אינה פשוטה כל עיקר מסיבות רבות:

הספרות ההלכתית היא 'ים שאין לו סוף'. במהלך הדורות עסקו גדולי התורה בנושאים רבים ומגוונים, השיבו תשובות וכתבו ספרים, ומגוון העניינים, הדעות והמקורות הסתעף והתרחב.

מי שמבקש כיום ללמוד הלכה צריך לבחור אחת מבין שתי האפשרויות הקיימות: או שייבחר לעצמו אחד מספרי הקיצורים, המתמצתים את עיקרי הדברים בשפה קצרה; או שייבחר בדרך הארוכה – ללמוד את ההלכה ממקורה, שלב אחרי שלב.

שתי האפשרויות הללו אינן מושלמות. הלימוד מספרי הפסיקה למעשה משאיר את הלומד עם חוסר הבנה בסיסי בטעמי ההלכה. מסקנות ההלכה המעשית לא-תמיד מובנות ומתיישבות על הלב, היות וכל ההשתלשלות המסועפת שקדמה לה חסרה מן הספר. הלומד, הרוצה להבין את יסודות ההלכה ולהתחבר אליהם, אינו בא לידי סיפוקו.

מצד שני, אם יתחיל הלומד לנבור בספרים וללמוד כל הלכה ממקורה, אף שהוא יבין היטב את הדברים, לא יוכל להקיף את מכלול ספרות ההלכה, לכל נושאה, משום שיהיה עליו להשקיע זמן רב בכל סעיף וסעיף ובכל נושא ונושא.

בלימוד ההלכה בבתי הספר, באולפנות ובישיבות מצטרף קושי נוסף. ברוך ה' זכינו לקיבוץ גלויות נרחב, והיהודים מכל רחבי תבל נקבצו ובאו ארצה. שמחים אנו לראות בכיתה אחת תלמידים שמוצאם מארצות המערב והמזרח, הצפון והדרום. חלקם נוהגים כפסיקת פוסקי עדות המזרח, וחלקם נוהגים כפסיקת פוסקי אשכנז. חלקם נשמעים להוראות הרב מרדכי אליהו וצ"ל וחלקם נשמעים להוראות הרב עובדיה יוסף וצ"ל. יש הפוסקים כשיטת הימשנה ברורה וחלקם כשיטת ה'בן איש חי'. ומה יעשו המורים? כיצד ילמדו הלכה למעשה בכיתה אחת, שבה כל אחד נשמע לפוסק אחר (כשחושבים על זה: לימוד ההלכה הוא ה'מקצוע' היחיד שנתקלים בו בבעיה זו, משום שהוא ה'מקצוע' היחיד שאינו תיאורטי אלא מעשי...)?

הפתרון של 'צורבא'

מכון 'צורבא מרבנן' ביקש ליצור תבנית חדשה: לימוד ההלכה ממקורותיה – בתמציתיות ובבהירות.

חוברות 'צורבא' עוסקות בכל מגוון הנושאים ההלכתיים, ומביאה עיקרי המקורות המרכיבים את השתלשלות ההלכה, על פי סדר הדורות: החל בדברי חז"ל – במשנה, בתלמוד ובמדרשים; עבור דרך הגאונים והראשונים – עד פסיקת השולחן ערוך והרמ"א; המשך הדיונים באחרונים – מפרשי השולחן ערוך וספרי השאלות והתשובות (שו"ת); וכלה בדברי פוסקי דורנו והדור הקודם.

הייחודיות של חוברות 'צורבא' היא גם בכך שהמקורות מובאים **כלשונם המקורית**, לעיתים בדילוגים קלים ובביאורי לשון, כך שהלומד נפגש ישירות עם מקורות ההלכה ומרגיש את חוויית הלימוד מ'כלי ראשון'.

חוברות 'צורבא' נותנות דגש מרכזי על **עיקרי השיטות**, ועל ביאור יסודות המחלוקות בהלכה, ומגישות את **הפסיקה המעשית** לפי מנהגי העדות השונות. כך שהחוברת מתאימה **לכל קשת הלומדים**, והיא מותאמת במיוחד ללימוד בכיתה מגוונת.

חוברות 'צורבא' מתמקדות **בשאלות הלכתיות אקטואליות** המתחדשות בדורנו, ומביאה את דעות הפוסקים בעניין חידושי הטכנולוגיה והמציאות המתפתחת בימינו. הלימוד בחוברות אלו מרים את ערכה של ההלכה בעיני התלמיד, בראותו איך מקורות ההלכה הראשוניים רלוונטיים ומשפיעים על הכרעות הפוסקים בימינו.

נמצא, שהלימוד בחוברות 'צורבא' מעניק לתלמידים:

- מבט כללי ומעמיק על כלל נושאי ההלכה.
- לימוד חווייתי מ'כלי ראשון'.
- הבנת יסודות ההלכה וטעמי הסתעפויותיה.
- ידיעת שורשי המחלוקת ופסיקת ההלכה למעשה לפי כל המנהגים.
- הכרת ערך לימוד ההלכה והרלוונטיות שלה.

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

מבנה יחידות הלימוד

יחידות הלימוד בחוברת 'צורבא מרבנן' בנויות באופן הבא:

- מבוא
- מקורות
- שאלות חזרה ועיון
- סיכום
- תולדות הפוסקים

מבוא

במבוא ניתנת **סקירה ראשונית** על השאלות והסוגיות ההלכתיות שבהם עומדים אנו לעסוק, במטרה לעורר את סקרנותו של התלמיד ולהסביר לו בקצרה את מורכבות השאלות הנידונות.

מקורות

זהו עיקרו של הלימוד, ובו מוצגת השתלשלות ההלכה בנושא הנידון. הלימוד נעשה בשלבים ולפי סדר הדורות.

תחילה לומדים את יסוד ההלכה כפי שמופיע בדברי חז"ל – במשנה, בתלמוד הבבלי או הירושלמי, ובמדרשי ההלכה והאגדה.

משם ממשיכים לדברי **הגאונים והראשונים**. בדרך כלל יובאו כאן הראשונים המרכזיים בסוגיה, המייצגים את שני צדדי הדיון. אחר כך יובאו דברי **הפוסקים**, ובראשם השולחן ערוך והרמ"א ומפרשיהם.

לאחר ההיכרות עם יסוד ההלכה ופסיקתה, נעסוק בשאלות האקטואליות המוזכרות בדברי **הפוסקים האחרונים**. גם כאן יובא מדגם מייצג של שתי קצוות הדיון ההלכתי. ולבסוף נגיע **להלכה למעשה**, לפי מנהגי העדות בישראל.

המקורות מובאים **בקצרה**, עד כמה שניתן (מבלי לאבד את המשמעות וההעמקה), ובמקום שיש צורך נוסף גם **ביאור קצר** להבנת העניין (כגון מילים בארמית או ביטויים הלכתיים שאינם מורגלים בלשון התלמידים).

שאלות חזרה ועיון

בסוף כל מקבץ מקורות קצר (בערך 2-5 מקורות) מקבל התלמיד **שאלות לסיכום ולהעמקה**. חלק מן השאלות עוסקות בסיכום המקורות, וחלק מן השאלות עוסקות בהבנה פנימית ומעמיקה יותר של המקורות. לעיתים השאלות מעלות לדיון נושא שאינו קשור ישירות למקורות שנלמדו, אך עולות מתוכן.

מטרת השאלות לבחון את הבנת התלמיד ולסייע לפיתוח דיון מעמיק במקור הנלמד.

ניהול 'מחברת הלכה' – יש לומר לתלמידים לנהל 'מחברת הלכה', ולכתוב בה את התשובות לשאלות. אינו דומה העונה על השאלות בעל פה למי שגם כותב אותן. **הכתיבה** דורשת הבנה מיטבית וניסוח מדויק, ולשם כך יש להבין היטב את המקורות הנלמדים.

סיכום

בסוף כל נושא נכתב **סיכום**, שמסדר להלכה ולמעשה את כל הנושאים הנלמדים.

מטרת הסיכום כפולה: האחת – לאפשר לתלמיד **לבדוק את עצמו** אם הבין נכון את המקורות הנלמדים. השנייה – לסיים את הלימוד עם **משנה הלכתית סדורה**, בלשון קצרה ותמציתית.

תולדות הפוסקים

בסוף החוברת הובאה רשימה ביבליוגרפית של הגאונים, הראשונים והאחרונים שאת דבריהם למדנו בחוברת. ישנה חשיבות רבה **להכיר את הדמויות**, גם משום "והיו עיניך רואות את מורידך" והחיבור הנפשי ל"בעל השמועה", וגם כדי לדעת את **סדר השתלשלות ההלכה**.

ישנה חשיבות רבה לדעת אם הספר שלפנינו נכתב על ידי 'ראשון' או 'אחרון' (כלומר, חכם מתקופת הראשונים או חכם מתקופת ה'אחרונים'). התלמידים שלנו מכירים שמות רבים של חכמי ישראל, אך אינם יודעים למקם אותם על סדר הדורות. תלמידים רבים אינם יודעים שרש"י והרב קוק חיו בהפרש של 900 שנה, ואינם יודעים אם ה'חזון איש' היה 'ראשון' או 'אחרון'.

חשוב **להבהיר לתלמידים** שלדברי הראשונים יש **משקל הלכתי רב** יותר מאשר לדברי האחרונים. הדבר בא לידי ביטוי בכך שאין אנו חולקים על דברי הראשונים (אלא אם מצאנו 'ראשון' נוסף המסייע להבנתנו), ואילו על דברי האחרונים רשאים אנו (הכוונה לפוסקי הדור, שראויים להוראה) לחלוק על דבריהם.

לעיקרו נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל
כחלק מהקניית זיהוי שמות המחברים ודורות הפוסקים אפשר להציע שני משחקים:

משחק זיכרון – מכינים זוגות כרטיסים, על מחצית מהכרטיסים כותבים את שמות המחברים, ועל המחצית השנייה כותבים את שמות הספרים והחיבורים ההלכתיים שלהם.

משחק השלטים – כל תלמיד מקבל שני שלטים בשני צבעים – האחד (למשל: כחול) מסמל ראשונים, והשני (למשל: ירוק) מסמל אחרונים. מחלקים את הכיתה לשתי קבוצות. המורה מקריא שם של אחד הפוסקים, וכל תלמיד צריך להרים את השלט המתאים לדעתו. תלמיד שצבר את מירב הנקודות הוא הזוכה. מורה שמבין קצת במחשבים יכול להכין את המשחק הזה באופן אינטראקטיבי...

נושאי הלימוד

חלוקת השערים

הלכות בין אדם לחבירו - רבות הן. בחוברת **'צורבא מרבנן – הלכות בין אדם לחבירו וברכות'** בחרנו לעסוק בהלכות שבאופן יחסי רוב התלמידים נפגשים איתן יותר.

החוברת מחולקת לחמישה שערים:

- אהבת הזולת ושמירה על כבודו
- צדקה וגמילות חסדים
- זהירות בממון חבירו
- כללי הלכות ברכות

להלן הוספנו נקודות להרחבה, העשויות להוות פתיחה או סיום לשיעור, וכן בסיס לדיון נוסף.

כמו כן, צירפנו **קישורים רבים למאמרים** המרחיבים ודנים בנושאים הללו, מתוך מטרה להעשיר את הידע של המורה.

אפשר להסתייע בקישורים אלו גם לצורך **'שיעורי בית' מתוקשבים**. שולחים לתלמידים את הקישור למאמר, ומבקשים מהם לסכם אותו או ששואלים עליו שאלות, וכיוצא בזה.

עוד הוספנו קישורים **לסרטונים קצרים**. סרטונים אלו מתאימים בעיקר לפתיחת השיעורים. הקרנת סרטון קצר בתחילת השיעור יוצרת עניין ומגרה את התעניינות התלמידים (בדרך כלל, הקרנת הסרטון בתחילת השיעור גם מסייעת להשתיק את תלמידי הכיתה החוזרים נסערים מן ההפסקה. מניסיון, כשיש סרט – כולם משתתקים).

TZURBA צורבא
M'RABANAN מרבנן
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער ראשון – אהבת הזולת ושמירה על כבודו

פרק ראשון – ואהבת לרעך כמוך

סרטוני פתיחה

- סרטון קצרצר חמוד לפתיחת הנושא – ["ואהבת לרעך כמוך" אצל הקופים!!](#)
- סרטון אנימציה קצר (דקה) – [מה זה אומר "ואהבת לרעך כמוך"?](#)

"זה כלל גדול בתורה"

פתחנו את הלימוד במצוות "ואהבת לרעך כמוך" בדברי רבי עקיבא האומר שמצווה זו היא כלל גדול בתורה, והבאנו את דברי ספר החינוך והשל"ה הקדוש שמבארים את דבריו.

המהר"ל מפראג מבאר את משמעות הכלל באופן עמוק יותר:

- נתיבות עולם, נתיב אהבת הרע, פרק א

ודבר זה עניין גדול מאוד שיאהב את רעו כמותו. ודבר זה בשביל שישראל הם עם אחד, ומצד זה ראוי שיהיו ישראל כמו אדם אחד לגמרי. וכאשר אין האהבה לחבירו כאילו היה איש אחד, דבר זה כאילו לא היו ישראל עם אחד, ולכך המצווה בישראל "ואהבת לרעך כמוך".

נתיבות

עולם

רבי יהודה לייב
(מהר"ל) מפראג
מגדולי מנהיגי
יהדות אירופה.
שימש ברבנות

וכבר בארנו כי דבר זה שאוהב הבריות הוא אהבת השם יתברך גם כן, כי מי שאוהב את אחד - אוהב כל מעשה ידיו אשר עשה ופעל, ולפיכך כאשר אוהב את השם יתברך - אי אפשר שלא יאהב את ברואיו, ואם הוא שונא הבריות - אי אפשר שיאהב השם יתברך אשר בראם.

"זה ספר תולדות אדם – זה כלל גדול מזה"

הכלל הגדול של רבי עקיבא מוכר לכל. אולם מן הראוי לציין שבמדרש מובאים גם דבריו של בן עזאי – תלמידו של רבי עקיבא – שסובר שישנו כלל גדול יותר:

- ספרא, קדושים, פרשה, ב פרק ד, פסוק יב

"ואהבת לרעך כמוך" - רבי עקיבא אומר: זה כלל גדול בתורה.
בן עזאי אומר: "זה ספר תולדות אדם" - זה כלל גדול מזה.

- מהי משמעות הכלל "זה ספר תולדות אדם"?
- מדוע הוא כלל גדול יותר מ"ואהבת לרעך כמוך"?

הפסוק שהביא בן עזאי מוזכר בסוף פרשת בראשית (פרק ה, פסוק א), והוא מסכם את בריאת האדם:

(א) **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ:**
(ב) **זָכַר וַיִּקְרָא אֶתְּם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה:**

ובמדרש רבה הובאו דברי בן עזאי בתוספת נופך:

• בראשית רבה, פרשת בראשית, פרשה כד, אות ז

בן עזאי אומר: "זה ספר תולדות אדם" - זה כלל גדול בתורה.
רבי עקיבא אומר: "ואהבת לרעך כמוך" - זה כלל גדול בתורה.
שלא תאמר, הואיל ונתבזיתי - יתבזה חברי עמי, הואיל ונתקללתי - יתקלל חברי עמי.
אמר רבי תנחומא: אם עשית כן - דע למי אתה מבזה: "בדממות אלהים עשה אתו".

מדברי המדרש ניתן להבין היטב את כוונת דברי בן עזאי:

אילו היינו מסתפקים בכלל הגדול של רבי עקיבא – "ואהבת לרעך כמוך", היינו עלולים לומר שכל החובה לאהוב את הזולת מתבססת על אהבת האדם אל עצמו, וכשם שהוא אוהב את עצמו כך עליו לאהוב את חברו. ולפי פירוש זה, אילו היה אדם שאינו אוהב את עצמו, או שהוא מוכן לבזות ולקלל את עצמו, לא הייתה מוטלת עליו חובה לאהוב את חברו, ומותר היה לו לבזות ולקלל את חברו כשם שהוא מבזה ומקלל את עצמו.

אולם לפי הכלל של בן עזאי: "זה ספר תולדות אדם... בדממות אלוקים עשה אותו", אהבת הזולת אינה מתבססת על אהבת עצמו אלא על עצם היותו יציר אלוקים. וגם אם אדם מוכן לבזות ולקלל את עצמו, אסור לו לבזות ולקלל את חברו שנברא בדמות אלוקים, שאם כן נמצא חלילה מבזה ומקלל את בוראו.

רבי משה מרגלית, בעל ה'פני משה' על הירושלמי (לפי המסורת, היה רבו של הגר"א מוילנא בילדותו; נפטר בשנת תקמ"א), הסביר מדוע "זה ספר תולדות אדם" הוא כלל גדול לכל התורה, **גם למצוות שבין אדם למקום:**

• פני משה, מסכת נדרים, פרק ט, ל ע"ב
זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה - לפי שהוא כולל שני עניינים, שבהיזהר אדם בכבוד חברו לחוס על כבוד קונו שהוא בדמות אלקים, מכל שכן שייזהר מלמעול מעל בה' ולהיות זריז בעשיית המצוות לכבודו יתברך.

הרב ישראל מאיר לאו שליט"א, רבה הראשי של תל אביב, הביא ביאור נוסף לדברי בן עזאי (ביאורו מבוסס על דברי השואל ומשיב' בחיבורו 'ציון וירושלים' על הירושלמי):

• שו"ת יחל ישראל, סימן יג

בירושלמי (נדרים פ"ט ה"ד) איתא: "ואהבת לרעך כמוך - רבי עקיבא אומר: זהו כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר: זה ספר תולדות אדם - זה כלל גדול מזה".

ויש לעיין בדבר, האם בא בן עזאי לחלוק על רבי עקיבא, וסובר שמצוות "ואהבת לרעך כמוך" אינו כלל גדול בתורה? כן יש להבין איזו מעליותא מצא בן עזאי

בפסוק "זה ספר תולדות אדם", עד שקבע כי כלל זה גדול מן הכלל של מצות ואהבת לרעך כמוך?

...וודאי לא בא בן עזאי לחלוק על רבי עקיבא ולומר שמצות "ואהבת לרעך כמוך" אינו כלל גדול בתורה. אלא אדרבא, כוונתו להוסיף על דברי רבי עקיבא.

שהרי בפשטות היה ניתן להבין שבפסוק "ואהבת לרעך כמוך" התחדשה מצווה, אשר אמנם היא כלל גדול בתורה, אך במהותה היא כשאר כל המצוות שבין אדם לחברו.

בא בן עזאי והוסיף על כך, שאין כאן רק מצווה גרידא אשר מכוחה עלינו לאהוב את הזולת, אלא האדם במהותו נברא כחלק מהכלל, וכולם יחד מהווים בריאה שלימה. אם כן הצורך לאהוב את הזולת כמותו ממש אינו בא רק מכוח הציווי, אלא מידה זו טבועה באדם מעצם בריאת כל יחיד ויחיד כחלק בלתי נפרד מכלל.

"כמוך" – פירוש בדרך החסידות

בחלק ב של פרק זה הבאנו כמה פירושים לגדר ההלכתי של "כמוך".

נוסיף כאן פירוש בדרך החסידות, המובא בספר 'מאור עיניים' לרבי מנחם נחום (טברסקי) מטשרנוביל (אוקראינה, מתלמידי הבעל שם טוב והמגיד ממעזריטש; תצ"ה – תקנ"ח):

אף אם רואה בחבירו שום דבר רע - ישנא הרע שבו, אך החלק הקדוש יאהבנו מאד כנפשו.

כי הבעל שם טוב נבג"מ (נשמתו בגנזי מרומים) אמר שהצדיק הגמור שאין רע בקרבו אין רואה שום רע על שום אדם. אך מי שרואה שום רע בחבירו, העניין הוא כמו שמסתכל במראה: אם פניו מטונפין - רואה גם כן במראה כך, ואם פניו נקיים - אינו רואה במראה שום דופי, כמו שהוא - כך רואה.

וזהו "ואהבת לרעך כמוך", פירוש "כמוך" - כמו שאם יודע האדם בעצמו שום רע בקרבו, משום הא אינו שונא את עצמו, אף ששונא הרע שבקרבו; כך גם כן על חבירו, כי באמת הכל אחד, כי הלא גם לחבירו יש גם כן חלק א-לוי כמוהו ויש לו אות בתורה.

למעשה...

קל יחסית לאהוב את החברים הקרובים אלינו, אבל הרבה יותר קשה להרגיש תחושה של אהבת ישראל כלפי אנשים שנראים וחושבים קצת אחרת מאיתנו.

חישבו על אדם שאתם מרגישים שיש לכם צורך לחזק את אהבתכם אליו, והציעו דרך מעשית לחזק את האהבה ביניכם ולקיים גם בו את מצוות "ואהבת לרעך כמוך".

"לא תשנא את אחיך בלבבך – זו כל התורה כולה"

כשם שאהבת ישראל היא "כלל גדול בתורה", כך איסור השנאה לישראל הוא "כל התורה כולה", כפי שאמר הלל הזקן לגר שבא להתגייר לפניו:

- מסכת שבת לא ע"א
מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי,
אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת.
דחפו באמת הבניין (מקל שמוודדים בו את אורך הבתים) שבידו.
בא לפני הלל, גיירה (גייר אותו).
אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואיך - פירושה הוא, זיל גמור (מה ששנא עליך אל תעשה לחברך - זו היא כל התורה כולה, והשאר - פירוש הוא, לך ולמד).

אהבת הגר

למדנו בחוברת על התהליך הנפשי והרוחני המורכב של הגר, שמחמתו ציוותה התורה על יחס מיוחד כלפיו ועל אהבה כפולה ומכופלת.

הרב ישראל רוזנברג משיבת 'ברכת משה' (מעלה אדומים) מסכם את הנושא ולומד מכאן על חשיבות האהבה גם כלפי אנשים מעם ישראל שיש להם השקפת עולם והתנהגות שונה משלנו, שיש לנו להשקיע ולעמול במיוחד באהבה כלפיהם:

- הרב ישראל רוזנברג, ישיבת 'ברכת משה' (מעלה אדומים) / <https://www.ybm.org.il/lesson?lesson=4255&format=H>

"עשה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים". (דברים פרק י פסוקים יח-יט).

התורה מצווה לאהוב את הגר, ואולם אינה מנמקת את המצווה בזה שה' אוהב אותם כיון שעזבו את דתם ומולדתם ובאו לחסות תחת כנפי השכינה, וכמו שכתוב בפסוק הקודם "ואוהב גר" וכו', אלא כיון שגרים הייתם בארץ מצרים. יתכן והסיבה נעוצה בטבע בני אדם. קל להם להזדהות ולבצע, כאשר הסיבה קרובה ומוכרת מאשר כשהדברים מופשטים. את התחושה להיות גר עם ישראל חוה, ולכן קל לדמיין ולהזדהות איתה, הלכך ה' מצווה אהבו את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים.

ואולם עדיין יש לשאול, מדוע צריכה התורה לצוות ציווי מיוחד על אהבת הגר. מדוע לא מספיק בציווי הכללי של "ואהבת לרעך כמוך". יתכן שהסיבה לכך נובעת מתחושת הגר, המרגיש זר הן מבחינה דתית והן מבחינה חברתית. לכן ציוותה התורה ציווי מיוחד לאהוב אותו ולעזור לו להסתפח לקהל ה'. סיבה נוספת אפשר לומר, אהבה לזולת ובמיוחד "כמוך", אינה דבר קל ויש לחוש שמבחינה רגשית יתייחסו לגרים כאנשים סוג ב', כמצטרפים למשפחה, ולא כאנשים שגדלו במשפחה.

ואולם יתכן שיש כאן דבר נוסף. הגמרא במסכת קידושין דף ע"ב מביאה את מאמרו של ר' חלבו, "קשים גרים לישראל כספחת" עיי"ש בתוד"ה קשים וכו' כמה הסברים - שאולי יש לפרש שהקושי נובע מזה שהגר בא מרקע שונה, ודברים הטבועים בנפשו, קשה מאוד לשנותם. מזה נובע שחלק מהשקפת עולמו, דפוסי חשיבתו והתנהגותו שונים משמעותית וקשה לקבלו חברתית, לפעמים יש אפילו הרגשה של דחיה כלפיהם. במקרה כזה ברור שצריך ציווי מיוחד על אהבתו, והתחשבות רבה בקשיים שלו.

קורה שמסיבות דומות למובא לעיל, קשה לאהוב אחים מ"בני עמך", בגלל השקפות שונות, התנהגות שונה, ולפעמים אפילו פוגעת. לכן יש לחזור ולהזכיר את המצווה של "ואהבת לרעך כמוך".

'למעשה' - הפעלה בכיתה – אהבת השונה

- המטרה** - מצוות אהבת הגר מלמדת אותנו להתחזק באהבת השונה, ובאהבת אנשים שעזבו את 'עולמם הישן' ובאו להיות ולחיות ב'עולם' שלנו. אולי איננו פוגשים גרים בכל יום, אבל אנו פוגשים אנשים שעברו תהליכים דומים, ואנו מבקשים להתחזק באהבה אליהם.
- משימה מקדימה (הפעלה בכיתה)** – מחלקים את התלמידים לזוגות או לקבוצות, ומחלקים להם את המשימה הבאה: חיטבו על אנשים בסביבתכם שעברו תהליך דומה להתמודדותו הרוחנית והנפשית של הגר (עולים חדשים, בעלי תשובה, חבר שהצטרף השנה לכיתה, וכדומה), וכתבו כיצד תוכלו להקל עליהם את תקופת ההסתגלות למצבם החדש. לעירוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל
- יישום (הפעלה מחוץ לכיתה)** – לאחר הכנת התכנית, יוצאים ליישם אותה בשטח. רצוי לקבוע בוקר שבו כל הכיתה יוצאת (בזוגות או בקבוצות) ליישם את תכניתה. ואפשר לתת לתלמידים לבצע את המשימה בזמנם החופשי.
- תיעוד והצגה** – כל זוג או קבוצה יתבקשו לתעד את פעילותם ולהציג בפני תלמידי הכיתה.

שיעורים קצרים על "ואהבת לרעך כמוך"

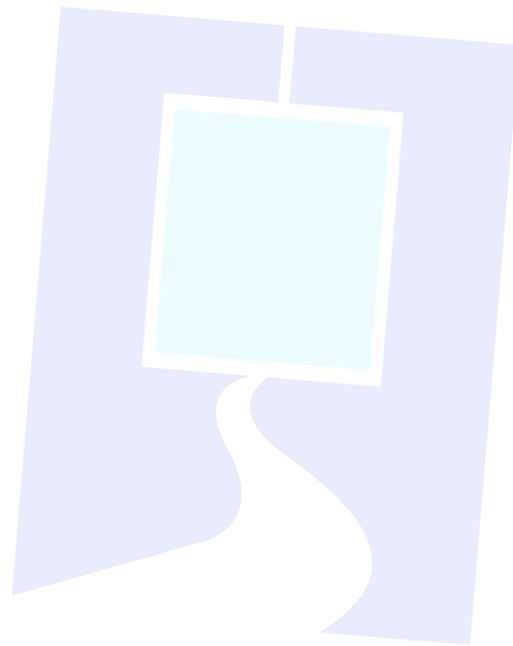
• הרב יעקב מדן, ראש ישיבת 'אלון שבות'

• הרב דוד לאו, הרב הראשי לישראל

• הרב יצחק פנגר, הידברות

• הרב אורי שרק, 'מכון מאיר'

• הרב רועי אביחי, מדרשת 'טוהר הלב'

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

פרק שני – "בִּקְשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ"

מסכת דרך ארץ

המקור הראשון שהבאנו בפרק זה הוא מתוך **מסכת 'דרך ארץ'**. יש לשער שתלמידים רבים לא שמעו עד היום על מסכת זו, ומן הראוי להרחיב מעט אודותיה.

מסכת 'דרך ארץ' היא אחת מן **המסכתות הקטנות** שנכתבו בתקופת התלמוד ונערכו בתקופת הגאונים. מסכתות קטנות נוספות הן:

- **אבות דרבי נתן** – מאמרי חכמה ומוסר וענייני דרך ארץ. מסכת זו מהווה מעין הרחבה למסכת אבות שהוכנסה לששת סדר המשנה.
- **מסכת כלה** – עוסקת בדיני נישואין ובהלכות צניעות.
- **מסכת כלה רבתי** – מסכת זו עוסקת בעיקר בהלכות דרך ארץ ובענייני נימוסין, אך משום שהיא פותחת בדיני נישואין וצניעות היא נקראת מסכת כלה (וכדי להבדילה מ'מסכת כלה' היא נקראת 'כלה רבתי').
- **מסכת שמחות** – עוסקת בהלכות אבלות, ובכללם דיני קבורת המת והספדו. שמה המקורי היה מסכת 'אבל רבתי', אך בלשון סגי-נהור מכנים אותם בשם מסכת 'שמחות'.
- **מסכת סופרים** – עוסקת בדיני כתיבת ספר תורה, סוגי הקלף הכשרים, ובדיני קריאת התורה וההפטרות.
- **מסכת ספר תורה** – עוסקת בהלכות כתיבת ספר תורה ובמילים מיוחדות שבתורה.
- **מסכת תפילין** – עוסקת בהלכות תפילין.
- **מסכת מזוזה** – עוסקת בדיני כתיבת מזוזה וקביעתה.
- **מסכת ציצית** – עוסקת בהלכות ציצית.
- **מסכת עבדים** – עוסקת בדיני עבד עברי.
- **מסכת כותים** – עוסקת ביחס ההלכתי לכותים. הם ה'שומרונים' - הגויים שהביא מלך אשור (לאחר הגליית עשרת השבטים) מכותא ומהארצות הסמוכות לה וישב אותם בשומרון. גויים אלו עברו תהליך גיור שחלק מגדולי ישראל שבאותו הדור פקפקו בו וסברו שנעשה מתוך פחד ('גרי אריות' – שהתגיירו מפחד האריות שהיו טורפים אותם), והיו מקפידים על מצוות מסוימות אך מזלזלים במצוות אחרות.

מסכת 'דרך ארץ' עוסקת בהדרכות מוסר ובענייני בין אדם לחברו. מסכת זו נחלקת לכמה חלקים:

- **דרך ארץ רבה** – עוסקת בהלכות דרך ארץ ובענייני מוסר כלליים.
- **דרך ארץ זוטא** – עוסקת בהליכות הראויות לתלמידי חכמים ובדרכי הנימוס וההתנהגות.
- **פרק שלום** – פרק זה העוסק בשבח השלום נלווה למסכת דרך ארץ זוטא, וקטע ממנו הבאנו בגוף החוברת.

מחלוקת לשם שמים – סרטונים

- סרטון פתיחה - סרטון אנימציה – כיצד מנהלים מחלוקות לשם שמים?
- סרטון סיכום (2:17) – הרב זמיר כהן – מהי מחלוקת לשמים שמים?
- קליפ – יעקב שוואקי בקיסריה – 'לשם שמים'

'למעשה' – הפעלה בכיתה – ניהול מערכת בחירות על פי רוח התורה

- ☑ **מטרה** – למדנו על הדרך הנכונה לניהול מחלוקות. וכעת אנו מבקשים ליישם זאת בחיינו.
- ☑ **רקע למשימה** - מועד הבחירות לכנסת או לראשות העיר מתקרב. לוחות המודעות מתכסים בשלטי חוצות, וברשתות החברתיות מופצים סרטונים רבים. מהי הדרך הנכונה לנהל וויכוח? כיצד ראוי לנהל מערכת בחירות על פי רוח התורה?
- ☑ **משימה בכיתה** – מחלקים את הכיתה לקבוצות (4-6 תלמידים). כל קבוצה היא ועדת הבחירות של הכנסת או העירייה, ועליה לחבר תקנון לבחירות הגונות על פי ההלכה.
- ☑ **סיכום הפעילות** – לאחר כתיבת התקנונים, כל קבוצה מציגה את התקנון שלה, ומחברים תקנון אחיד. אפשר גם לשלוח את הצעת התקנון לוועדת הבחירות המרכזית...

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

פרק שלישי – לדון לכף זכות

סרטוני פתיחה

- סרטון חובה לפתיחת הנושא – [ר' שלמה קרליבך – "החזן העיוור"](#)
- סרטון חמוד (3: 39) – [מבית הקולנוע היהודי, תורת החיים](#)

כשאדם דן חבירו לכף זכות – בשמים דנים גם אותו לכף זכות

בחוברת למדנו על החובה לדון את החבר לכף זכות. בספרי החסידות מובא בשם הבעל שם טוב הקדוש, שמצווה זו אינה מועילה רק לחבר שאותו דנים לכף זכות אלא גם את האדם עצמו שדן את חבירו לכף זכות; שכן כל מי שדן את חבירו לזכות, בשמים דנים גם אותו לכף זכות:

- בעל שם טוב על התורה, פרשת קדושים, אות ב

קיבלנו ממרן אלוקי הבעש"ט זי"ע שפירש הפסוק "מִכָּל פְּשָׁעֵי הַצִּילָנִי, חֶרְפַּת נָבֶל אֶל תִּשְׁיַמְנִי" (תהלים לט, ט): כשרואה אדם דבר נבֶּלָה מאיש רשע שעבר עבירה חזקה, ידן אותו לכף זכות, כי מצד רדיפת היצר הבוער בו עושה ומצד פחיתות חומר העב שאינו יודע חומר האיסור, וכל כיוצא בזה. ובזה מציל גם עצמו מדין, כי באמת כיון שרואה דברי נבלה בחבירו, ידע שיש בו בעצמו גם כן מעין דבר זה, שיש עליו דינים ומקטרגים, וכשימצא זכות לחבירו - יהיה גם עליו זכות...

לדון את עצמך לכף זכות

הבאנו בחוברת את דברי רבי נחמן מברסלב המדבר על כך שיש לדון גם את הרשעים לכף זכות.

בהמשך דבריו שם, מחדש רבי נחמן, שכשם שיש מצווה לדון אנשים אחרים, אפילו רשעים, לכף זכות – כך צריך האדם לדון את עצמו לכף זכות, ולמצוא בעצמו את נקודות הטוב שבו. כך יוכל להרחיק עצמו מן העצבות, ולהיות בשמחה תמיד:

- ליקוטי מוהר"ן, תורה רפב
וכן צריך האדם למצוא גם בעצמו.

כי זה ידוע שצריך האדם לזהר מאד להיות בשמחה תמיד, ולהרחיק העצבות מאד מאד (כמבואר אצלנו כמה פעמים), ואפילו כשמתחיל להסתכל בעצמו ורואה שאין בו שום טוב, והוא מלא חטאים, ורוצה ה'בעל דבר' (השטן, היצר הרע) להפילו על ידי זה בעצבות ומרה שחורה, חס ושלום – אף על פי כן אסור לו ליפול מזה, רק צריך לחפש ולמצוא בעצמו איזה מעט טוב, כי איך אפשר שלא עשה מימיו איזה מצווה או דבר טוב.

ואף שכשמתחיל להסתכל באותו הדבר הטוב, הוא רואה שהוא גם כן מלא פצעים ואין בו מתום, היינו שרואה שגם המצווה והדבר שבקדושה שזכה לעשות, הוא גם כן מלא פניות (אינטרסים) ומחשבות זרות ופגמים הרבה, עם כל זה איך אפשר שלא יהיה באותה המצווה והדבר שבקדושה איזה מעט טוב, כי על כל פנים איך שהוא, על כל פנים היה איזה נקודה טובה בהמצווה והדבר טוב שעשה.

כי צריך האדם לחפש ולבקש למצוא בעצמו איזה מעט טוב, כדי להחיות את עצמו, ולבוא לידי שמחה כנ"ל. ועל ידי זה שמחפש ומוצא בעצמו עדיין מעט טוב, על ידי זה הוא יוצא באמת מכף חובה לכף זכות ויוכל לשוב בתשובה, בבחינות "ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו" כנ"ל.

היינו כמו שצריכין לדון אחרים לכף זכות, אפילו את הרשעים, ולמצוא בהם איזה נקודות טובות. ועל ידי זה מוציאים אותם באמת מכף חובה לכף זכות, בבחינת "ועוד מעט וכו' והתבוננת" וכו' כנ"ל - כמו כן הוא אצל האדם בעצמו, שצריך לדון את עצמו לכף זכות, ולמצוא בעצמו איזה נקודה טובה עדיין, כדי לחזק את עצמו שלא יפול לגמרי חס ושלום, רק אדרבא יחיה את עצמו, וישמח את נפשו במעט הטוב שמוצא בעצמו, דהיינו מה שזכה לעשות מימיו איזה מצווה או איזה דבר טוב. וכמו כן צריך לחפש עוד, למצוא בעצמו עוד איזה דבר טוב, ואף שגם אותו הדבר הטוב הוא גם כן מעורב בפסולת הרבה, עם כל זה יוציא משם גם כן איזה נקודה טובה, וכן יחפש וילקט עוד הנקודות טובות.

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

פרק רביעי – אונאת דברים והלבנת פנים

'אונאה' = צער

לפני שאנו ניגשים ללמוד את דיני 'אונאת דברים', עלינו לברר מהו פירוש המילה: 'אונאה'.

אנו רגילים להבין ש'אונאה' פירושה: רמאות. ואם כך, הרי ש'אונאת דברים' פירושה: רמאות בדיבור. אולם כפי שנלמד, ניווכח ש'אונאת דברים' אינה כולל רק ענייני רמאות, אלא כל ענייני צער שהאדם גורם לחבירו באמצעות הדיבור. ולפיכך ברור שפירוש המילה 'אונאה' הוא: צער.

כשם שאונאה במקח וממכר, כך אונאה בדברים.

כלומר, כשם אסור לצער אדם בענייני מקח וממכר, כך אסור לצער אדם באמצעות הדיבור.

כך גם הסביר רש"י:

- רש"י שמות כב, כ

וגר לא תונה - אונאת דברים, קונטרלי"ר בלעז [לקנטר].

- מלבי"ם, ביאור המילות יחזקאל מה, ח

האונאה בא על אונאת ממון ועל כל צער שמצער את חברו.

הרש"ר הירש הציע הגדרה קרובה:

- רש"ר הירש ויקרא כה, יד

יש להגדיר את מושג האונאה: ניצול לרעה של חולשת הריע על מנת לקפח אותו.

וזהו גם הכלל של ה'פלא יועץ', שהובא בתוך החוברת:

והכלל הוא, שכל שמצער חברו בדבריו - הרי הוא אונאת דברים.

שיימינג

הנושא של 'ביוש פומבי' (שיימינג) נידון בקצרה בחוברת במאמרו של הרב שלמה גרינץ. מאחר שזהו אחד מהנושאים היותר מצויים בימינו, ובין התלמידים בפרט, כדאי להאריך בו קצת יותר.

- מומלץ למורים לעיין [במאמרו המקיף של הרב יהודה זולדן](#), מפמ"ר תושב"ע בנושא הביוש הפומבי.

שיימינג בשימוש בתי הדין

לאחרונה נעשה שימוש בביוש הפומבי על ידי בתי הדין. המוכר ביותר הוא המקרה של סרבני גט, שבת הדין מצא לנכון לביישם ברבים ולפרסם את היותם סרבני גט, כדי ליצור עליהם לחץ ציבורי שידחק אותם לתת גט לנשותיהם.

לנושא זה מספר היבטים:

- היבט הלכתי – האם מותר לפרסם ברבים את החוטאים?
- היבט מוסרי – האם הביוש הפומבי הוא הדרך הנכונה מבחינה חברתית-מוסרית ליצירת לחץ על סרבנים ודומיהם?

ההיבט ההלכתי

הבאנו בחוברת (מקור 9) את דברי הרמב"ם בהלכות דעות, שאסור להוכיח את חברו החוטא ברבים, באופן שיגרום לו להתבייש. וזהו המקור לאיסור הלבנת פנים ברבים.

אולם לדברי הרמב"ם שם יש המשך, ונביא את דבריו במלואם:

- רמב"ם הלכות דעות פרק ו הלכה ח

המוכיח את חברו תחילה - לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שואמר: "הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא", כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו לפניו משתנות? תלמוד לומר: "ולא תשא עליו חטא". מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל, וכל שכן ברבים.

אף על פי שהמכלים את חברו אינו לוקה - עוון גדול הוא. כך אמרו חכמים: המלבין פני חברו ברבים - אין לו חלק לעולם הבא. לפיכך צריך אדם להיזהר שלא לבייש חברו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו.

במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחברו. אבל בדברי שמים: אם לא חזר בו בסתר - מכלימין אותו ברבים, ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו, עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

נמצא שלדעת הרמב"ם יש להבחין בין חטאים שבין אדם לחברו ובין חטאים שבין אדם למקום. בחטא שבין אדם לחברו – יש לגשת לחבר ולהוכיחו באופן אישי, ולא להכלימו ברבים. אולם בחטא שבין אדם למקום – יש לפרסם ולהכלים את החוטאים ברבים, כדי שלא ילמדו מהם וילכו בדרכיהם הרעים (וכמובן, גם זה רק לאחר שהוכיחו בסתר, ולא חזר בו, כפי שהדגיש הרמב"ם).

ומדברי רבנו יונה גירונדי נראה שהבין את הדברים באופן שונה: **שערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות רכא**

ודע כי בדברים שבין אדם לחברו, כמו גזל ועושק ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת. והנה אמרה התורה שיעיד עד אחד בבית דין על תביעת ממון לחייב את הנתבע שבועה. אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחילה.

ומדבריו משמע שגם בענייני בין אדם לחברו, אחר שהוכיח תחילה את חברו, אם לא חזר בו – רשאי לספר גנותו ברבים, כדי שאפשר יהיה לעזור למי שנפגע ממנו.

ה'חפץ חיים' עמד על המחלוקת בין הרמב"ם לרבנו יונה, והסביר שגם הרמב"ם התיר לספר ברבים חטאים שבין אדם לחבירו, אם יש בזה תועלת ואם הוכיח תחילה את חבירו בינו לבין עצמו:

• חפץ חיים, הלכות לשון הרע, באר מים חיים, כלל י, אות א
זה לשון רבינו יונה בשערי תשובה... והנה לכאורה להרמב"ם יש חילוק בדין זה... ומשמע דבדברים שבין אדם לחבירו אפילו אם הוכיחו ולא חזר בו אין לפרסם חטאו, דלא כרבינו יונה.

אולם בגזל ועושק ונזק, אם לא יוכל להציל את ממון הנגזל והניזק אם לא שיפרסם הדברים לבני אדם והם יסבבו שיוחזר הגזילה וההיזק לבעליהם, בוודאי צריך לעשות כן, ולא שייך בזה כלל איסור לשון הרע ורכילות... והרמב"ם גם כן אין כוונתו להחמיר באופן זה. רק כל דברינו הם אם לא תגיע תועלת הזאת, רק שירננו בני אדם אחריו, דלרבינו יונה מותר... או אם ציערו בדברים וביישו, דמשמע לכאורה מהרמב"ם דאסור לפרסם אף אם לא חזר בו ע"י הוכחה.

התמודדות עם שיימינג

בשולי הדיון, ולאחר שלמדנו על איסור השיימינג, מן הראוי לדון עם התלמידים על הדרך הנכונה להתמודדות אישית עם שיימינג.

- סרטון פתיחה – ["שיימינג קטלני"](#)
- סרטון קצרצר (0:27) – ["חושבים לפני שמפרסמים"](#)

להלן קישורים לאתרים וכתבות שעוסקים בנושא ההתמודדות עם שיימינג ברשת החברתית:

- עמותת סהר – סיוע והקשבה ברשת – ["שיימינג ובריונות רשת – מאפיינים, סיכונים ודרכי התמודדות"](#).

- [כתבה על בחור שעבר שיימינג](#), והקים מיזם לעזרה לנוער שחוה שיימינג ברשת.

כינוי שם לחבירו – שם משפחה ושמות חיבה

למדנו על האיסור לכנות את חבירו בשמות גנאי, ועסקנו בכלל של רבנו יוסף חיים שהכל נידון לפי העת והזמן ולפי דעתם של בני אדם.

תופעה מוכרת היא, שתלמידים (וגם אנשים אחרים) קוראים זה לזה בשמות המשפחה או בשמות קיצור וחיבה. לאור הכלל שלמדנו נראה שאין בכך כל בעיה.

- כך פסק [הרב זלמן מלמד](#) באתר 'שיבה'.
- וכך פסק [הרב מיכאל ברום](#) באתר 'כיפה'.

עיתונות ולשון הרע

אחד הנושאים שראוי לשים עליהם דגש בלימוד הלכות לשון הרע הוא ניהול עיתונות ותקשורת ברוח ההלכה.

מהותה ויסודה של העיתונות הוא דיווח על אירועים כלליים ופרטיים ופרסומם לרבים. דיווחים אלו עלולים להידרדר בקלות רבה לרכילות, לדברי גנאי ולשון הרע, ופעמים רבות אף להוצאת שם רע (כאשר הדיווח שקרי או שאיננו מדויק).

מה הן, אם כן, יסודותיה וערכיה של תקשורת יהודית-הלכתית?

ראו בקישורים הבאים:

- ['עיתונות כהלכה'](#) - הרב יובל שרלו, מוסף שבת' (מקור ראשון)
- ['עיתוננים וחדשות – מצווה או איסור בהלכות לשון הרע'](#) – הרב ארי יצחק שבט, טללי אורות גיליון ו (תשנ"ה)
- ['גם עיתונאי צריך שולחן ערוך'](#) – אתר 'כיפה'

לשון הרע במערכת ציבורית-דמוקרטית

משטר דמוקרטי מחייב פרסום כל דבר שעושה הממשלה או כל מערכת ציבורית אחרת, בין היא מעוניינת בפרסומו ובין אם לאו וכאן עולה בכל חריפותה שאלת ה"קוד האתי" הנדרש למערכת ציבורית כזאת עפ"י התורה.

האם סגנון זה אינו אסור מכל וכל מכיון שלא ניתן ליישם אותו מבלי לעבור בכל רגע ורגע על איסורי לשון הרע ורכילות? ואם כן, האם מותר בכלל עפ"י ההלכה לקיים משטר דמוקרטי בסגנון כזה? וכיצד יש לפעול עפ"י ההלכה כאשר עצם קיומה של מערכת כזאת אינו תלוי בנו?

בנושא חשוב זה עוסק הרב עזריאל אריאל במאמר ארוך וחשוב – ["לשון הרע במערכת ציבורית דמוקרטית"](#) (אתר 'ישיבה').

להלן עיקרי המאמר:

הצגת הבעיה

בדורנו, מערכות ציבוריות רבות מנוהלות באופן דמוקרטי, כגון: ועדי הורים, ועדי עובדים, יישוב קהילתי, מועצה איזורית או מקומית, עירייה ועוד מערכות מסוג זה; וכמובן - המדינה בכללותה. אחד מעקרונות היסוד של כל משטר דמוקרטי הוא "זכות הציבור לדעת". בדרישה זו יש היגיון רב מנקודת ראותה של הדמוקרטיה. מכיון שנבחרו הציבור צריכים לפעול על פי דעת הציבור שבחר בהם, מעוניין הציבור לדעת את כל מה שהם עושים, כדי שיוכל לבקר אותם ולהשפיע על המשך דרכם; ובאם לא יצליח להשפיע עליהם - ברצונו להחליפם באחרים. כאשר רוצים אנו לחיות במערכת דמוקרטית על פי ההלכה, הדבר

מעורר שאלה חמורה ביותר, של פגיעה באיסורי לשון הרע. כיהודים שומרי תורה, החיים ומשתלבים במערכות חיים רבות הפועלות בדרך דמוקרטית, עומדים אנו בפני התלבטות קשה כאשר אנו באים לפעול בהן על פי ה"חפץ חיים". אתגר גדול עומד בפנינו כאשר אנו באים ליישם את הלכות לשון הרע במציאות החיים המודרנית; ובמיוחד - כאשר אנו באים ליישם את ההלכות הללו בהנהגת המדינה היהודית.

ברצוננו להתמקד במספר שאלות מעשיות:

- א. האם יש איסור לשון הרע או רכילות בפרסום מעשיהם של אנשי הציבור באמצעי התקשורת או בשיחה על כך ברחוב וכדו'?
- ב. מה יעשה אדם שיש בידו מידע על מעשה שחיתות של איש ציבור?
- ג. כיצד יש לנהל מערכת בחירות עפ"י ההלכה?

וכאן המקום להדגיש שתי נקודות המעצבות את הגישה הראויה לנושא:

- א. בנושא זה אין לחפש חומרות יתירות, אלא לברר - על פי דרכי הבירור הראויות לאמיתה של תורה - עד כמה ניתן לאחוז ב"כוח דהיתרא".

גישה זו מתבססת על דברי החפץ-חיים בהקדמתו לספרו (ד"ה ואם):

ואם רואה היצר הרע שבאלו עניינים לא ינצח לאדם, הוא מרמה אותנו בהפך, שמחמיר עליו כל כך בענין לשון הרע, עד שמראה לו שהכל נכנס בכלל לשון הרע, ואם כן אי אפשר לחיות חיי תבל בענין זה אם לא שיפרוש לגמרי מענייני העולם... ולכן צריך דווקא לבקש את ההגדרות היותר מקילות הקיימות בין הפוסקים, שעל פיהן ניתן לקיים בהצלחה מערכות ציבוריות, ולא להשאיר את החיים הציבוריים מופקרים ומופקעים ממרותה של ההלכה בנושא חמור זה, של הלכות לשון הרע.

ב. ישנם דברים, שאמנם הם מקובלים בחיים הדמוקרטיים, ובלעדיהם קשה לנהל חיי ציבור, ועוד יותר קשה - להצליח בבחירות; אך לאחר כל הבירורים ההלכתיים מתברר שהם אסורים. כאן נדרש לאחוז במידת הגבורה, כדי להחליט שאף ששמירת ההלכה עלולה לגרום בעקבותיה מחיר כבד - אין שום היתר לעבור על הלכה ברורה, גם אם המטרה היא לשמור על דברים חיוניים ביותר. ועל כך נאמר: "אין עצה ואין חכמה ואין תבונה לנגד ה'". פעילותו של אדם מישראל בחיים הציבוריים צריכה להיות לשם שמים, ולא כל אמצעי כשר בעיני הקב"ה כדי להשיג מטרות אלו. ובמקום שיש הכרח לאחוז באמצעים פסולים להשגת מטרות נעלות, וההלכה אינה מתירה זאת - הקב"ה פוטר אותנו מלהשיג אותן מטרות.

מסקנות

נבחנו כאן מספר דרכי היתר לאמירת לשון הרע במסגרת המעורבות הציבורית בחיים הדמוקרטיים, ומתוך כך עלו מספר מסקנות:
א. היתר "אפי תלתא" - אף לסוברים שניתן לסמוך עליו בדרך כלל - אינו אמור אלא באקראי ולא במערכה ציבורית שיטתית.

ב. מותר לפרסם דבר שכבר נתפרסם ברבים וכולם יודעים אותו.
ג. אך אין היתר לחזור ולפרסם דבר שכבר נשכח מתודעת הציבור. וכן אין לחזור ולפרסם כדי לחזק את התודעה הציבורית, אף אם הדבר טרם נשכח.
ד. אין היתר לתת פרשנות שלילית לעובדות ידועות.
ה. אין היתר לומר לשון הרע על איש ציבור, אף אם היה מקום לומר שנכנס לחיים הפוליטיים מתוך השלמה עם העובדה שהוא חשוף לביקורת מתמדת.
ו. מותר לנהל ויכוח ציבורי ענייני, כל זמן שהוא עוסק בנושאים ולא באנשים.
ז. סגנון תעמולה הגורם בעקיפין לתגובת-נגד חריפה של המחנה היריב - אסור מטעם "אבק לשון הרע", ולפעמים אף משום "לפני עיוור".
ח. מחילתו של המועמד לתומכיו על הכשלת המתנגדים - אינה מועילה, מפני שמחילה לא מועילה באיסור "לפני עיוור", אף באיסורים שבין אדם לחבירו.
ט. למרות כל האמור, מותר להציג מועמד ולקיים מערכת בחירות בתעמולה חיובית, אם יש בדבר צורך ציבורי חיוני לדעת תומכיו של אותו מועמד.
י. מותר לדבר בגנותה של מפלגה פוליטית, אם אין במשתמע מכך גינוי לכלל חברה ופעיליה.
יא. מן הראוי להימנע מאמירת לשון הרע על אפיקורוס, וצ"ע ביחס למפלגות אנטי דתיות במוצהר.

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער שני – צדקה וגמילות חסדים

פרק חמישי – צדקה

עוד על מעלת הצדקה

הבאנו בתוך החוברת מאמרי חז"ל העוסקים במעלת הצדקה. אולם קיצרנו במקום שיש להאריך בו. אנו מצרפים כאן מקורות נוספים המפליגים בגודל מצוות הצדקה:

הרמב"ם יצא מגדרו והקדיש **פרק שלם** לבאר את מעלותיה של מצוות הצדקה:

- רמב"ם, הלכות מתנות עניים פרק י

[א] חייבים אנו להיזהר במצוות צדקה יותר מכל מצוות עשה; שהצדקה סימן לצדיק, זרע אברהם אבינו שנאמר (בראשית יח, ט): "כִּי יִדְעֶתְיוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנָיו... לַעֲשׂוֹת צְדָקָה", ואין כיסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר (ישעיה נד, יד): "בְּצִדְקָה תִּכּוֹנְנֶנּוּ", ואין ישראל נגאלים אלא בצדקה שנאמר (ישעיה א, כז): "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה וְשָׁבִיהָ בְּצִדְקָה".

[ב] לעולם אין אדם מְעַנֶּי מִן הַצְדָקָה, ואין דבר רע ולא היזק נגלל (מתגלגל על האדם) בשביל הצדקה, שנאמר (ישעיהו לב, יז): "וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְדָקָה שְׁלוֹם..."

[ג] הכופה אחרים ליתן צדקה ומְעַשֶׂה אותם (גורם להם לעשות) שכרו גדול משכר הנותן, שנאמר: "וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְדָקָה שְׁלוֹם". ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם אומר (דניאל יב, א): "וּמְצַדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכּוֹכְבִים".

[ד] ...וכל המאכיל ומשקה עניים ויתומים על שולחנו - הרי זה קורא אל ה' ויענהו ומתענג, שנאמר (ישעיהו נח, ט): "אֲזַ תִּקְרָא וְה' יַעֲנֶה".

האדמו"ר הזקן, בעל היתניא ומייסד חסידות חב"ד, כתב דברים נלהבים בעניין מצוות הצדקה, והוסיף שעיקר העבודה בדורנו זה – דור עקבות המשיח - הוא לעסוק במצוות הצדקה, ולהשקיע בזה אף יותר מלימוד תורה (!):

- אגרת הקודש (לבעל היתניא), סימן ט

עיקר עבודת ה' בעיתים הללו בעקבות משיחא (בתקופה הקודמת לביאת המשיח) היא עבודת הצדקה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל: "אין ישראל נגאלין אלא בצדקה".

ולא אמרו רבותינו ז"ל: "תלמוד תורה שקול כנגד גמילות חסדים" אלא בימיהם, שתלמוד תורה היה עיקר העבודה אצלם, ועל כן היו חכמים גדולים, תנאים ואמוראים, מה שאין כן בעקבות משיחא... אין דרך לדבקה בה (להידבק בשכינה) באמת

ולהפכא חשוכא לנהורא דילה (ולהפוך את החושך לאור שלה) כי אם בבחינת עשייה גם כן, שהיא מעשה הצדקה...

וכל הזובח את יצרו בזה ופותח ידו ולבבו, אתכפיא סטרא אחרא (מתכופף הצד האחר, הנוגד את הקדושה) ומהפך חשוכא לנהורא (והוא הופך את החושך [של הטומאה והגלות] לאור) ה' יתברך השוכן עלינו... ויזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון.

מִרְבַּב"ם (רבנו חיים יוסף דוד אזולאי) כתב שראוי להקפיד על נתינת צדקה בכל יום:

- ברכי יוסף, יורה דעה, סימן רמז אות א

מצוות עשה ליתן צדקה וכו'. יש ליזהר לקיים מצווה זו בכל יום כפי השגת ידו, שהוא מייחד השם הנכבד כמו שאמרו רבותינו ז"ל (בזוהר הקדוש, פרשת בחוקותיי, קיג ע"ב).

סוגי הצדקה

דרכים שונות יש לנתינת הצדקה, והגדולה שבהן היא הצדקה שמאפשרת לעני לקום על רגליו ולהתפרנס באופן עצמאי. משום כך, הצדקה הטובה ביותר היא: עזרה לעני במציאת מקום עבודה או נתינת הלוואה או סכום כספי שיאפשר לו לפתוח עסק עצמאי, וכיוצא בזה. וזו היא מצוות 'החזקת העני':

- ויקרא, פרק כה פסוקים לה-לו

וְכִי יִמּוֹךְ אָחִיךָ וּמָטָה (תתמוטט; תיפול) יְדוֹ עִמָּךְ - וְהִחַזַּקְתָּ בּוֹ... וְחִי אָחִיךָ עִמָּךְ.

- תורת כהנים (ספרא), פרשת בהר אות ה

"וְכִי יִמּוֹךְ אָחִיךָ וּמָטָה יְדוֹ עִמָּךְ" - אל תניחנו שִׁירַד. הא (הרי) למה זה דומה? לְמִשְׁאוּי (למשא) על גבי החמור: עודנו במקומו (כשהמשא נוטה ליפול, אך עדיין לא נפל) - (אדם) אחד תופש בו ומעמידו; נפל (המשא) לארץ - חמישה (אנשים) אין מעמידים אותו.

- תלמוד בבלי, מסכת שבת דף סג עמוד א

אמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש: גדול המלווה (כסף לעני) יותר מן העושה צדקה. ומטיל בכיס (הנותן כסף לכיסו של העני כדי שיוכל לסחור בו) - יותר מכולן.

הרמב"ם פירט את סוגי הצדקה השונים וסידר אותם לפי מדרגותיהם:

- רמב"ם, הלכות מתנות עניים פרק י הלכות ז-יד

שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו:

(1) מעלה גדולה שאין למעלה ממנה - זה המחזיק ביד ישראל שִׁמְךָ ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד

שלא יצטרך לבריות לשאול. ועל זה נאמר: "וְהִחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחַי עִמָּךְ" - כלומר החזק בו עד שלא ייפול ויצטרך.

(2) פחות מזה – הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן, ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצווה לשמה, כגון... הנותן לתוך קופה של צדקה...

(3) פחות מזה - שיידע הנותן למי ייתן ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכים בסתר ומשליכים המעות בפתחי העניים. וכזה ראוי לעשות, ומעלה טובה היא אם אין הממונים בצדקה נוהגים כשורה.

(4) פחות מזה - שיידע העני ממי נטל ולא יידע הנותן... כדי שלא יהיה להם בושה.

(5) פחות מזה - שייתן לו בידו קודם שישאל (לפני שיבקש).

(6) פחות מזה - שייתן לו אחר שישאל.

(7) פחות מזה - שייתן לו פחות מן הראוי, (אבל) בסבר פנים יפות.

(8) פחות מזה - שייתן לו בעצב.

נתינת צדקה בשביל להתעשר

רבותינו ז"ל לימדונו שהמפריש מעשרות מתבואתו – מתעשר:
• תלמוד בבלי, מסכת שבת דף קיט עמוד א

בעא מיניה (שאל אותו) רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי: עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין (לעשירות)? אמר לו: בשביל שמעשרין, שנאמר (דברים יד, כב): "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר" - עשר בשביל שתתעשר.

ובמקום אחר בגמרא הוסיפו שמותר 'לנסות' את ה' בעניין זה, שיפריש אדם מעשרותיו ויבדוק אם אכן יתעשר:
• תלמוד בבלי, מסכת תענית דף ט עמוד א

אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש (פגש רבי יוחנן את תינוקו, בנו הקטן, של רבי שמעון בן לקיש).
אמר ליה: אימא לי פסוקיך (אמר לו רבי יוחנן: אמור לי את הפסוק שלמדתם היום).
אמר ליה (אמר לו הילד): "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר".
אמר ליה (שאל אותו רבי יוחנן): ומאי (ומה פירוש הכפילות) "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר"?
אמר ליה (השיב לו הילד): עשר בשביל שתתעשר.
אמר ליה (שאל אותו רבי יוחנן): מנא לך (מניין לך שמעשירים מן המעשרות)?
אמר ליה (השיב לו הילד): זיל נסי (לך ונסה).
אמר ליה (שאל אותו רבי יוחנן): ומי שרי לנסוייה להקדוש ברוך הוא (האם מותר לנסות את הקב"ה), והכתיב (והרי כתוב, דברים ו, טז): "לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם"?

אמר ליה (השיב לו הילד): הכי (כך) אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר (מלאכי ג, ט): "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי, ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די".

כל זה, כאמור, לעניין הפרשת תרומות ומעשרות. וחלקו הפוסקים האם גם מצוות הצדקה מעשירה את נותנה, ואם מותר לנסות בכך את הקב"ה:

רבי יעקב בן אשר, בעל ה'טורים', הבין שהצדקה היא בכלל מעשר, וגם היא מעשירה ומותר לנסות בה את ה'. ואילו רבי יוסף קארו, מחבר ה'שולחן ערוך' העיר, שמפשוט הגמרא (והפסוקים) משמע שדווקא מצוות המעשר מעשירה, ולא מצוות הצדקה:

• טור, יורה דעה סימן רמז

הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו, אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד... וכתב (מלאכי ג, ט): "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די".

ואמרו חכמים (תענית ט ע"א): בכל דבר אסור לנסות את ה' חוץ מדבר זה, כדכתיב: "ובחנוני נא בזאת".

• בית יוסף, יורה דעה סימן רמז

בפרק קמא דתעניות (בפרק ראשון של מסכת תענית)... משמע התם (משתמע שם) דבמעשר דווקא הוא דשרי לנסויי (שבמעשר בלבד מותר לנסות את ה'), אבל בשאר צדקה לא.

רבי יחיאל מיכל עפשטיין, בעל 'ערוך השולחן', כתב לחזק את דעת הטור, וכתב שאין טעם לחלק בין מעשר לשאר סוגי הצדקה:

• ערוך השולחן, יורה דעה סימן רמז

אמרו חז"ל בתענית: בכל אסור לנסות הקדוש ברוך הוא חוץ מזו, כדכתיב: "ובחנוני נא בזאת". ויש אומרים דזהו רק במעשר ולא בצדקה, דהך קרא אמעשר קאי ולא שאר צדקה (שהפסוק הזה נאמר על מעשר ולא על שאר מיני צדקה), ואין טעם נכון לחלק בזה.

ויש מי שאומר עוד דרק אמעשר תבואה קאי (שרק על מעשר תבואה נאמר כך), כדכתיב: "עשר תעשר" - עשר בשביל שתתעשר... ולעניות דעתי אין שום סברא לחלק בכל אלו, וגם החוש מעיד מכמה עשירים שכל מה שנותנים יותר - מתעשרים יותר. והגם שיש שעשירותם נאבדו, זהו מהנסתרות לד' אלוקינו ובוודאי טובתם היא, ועל פי הרוב אינו כן.

הנצחת השם על נתינת הצדקה

על כל פנים ודאי נכון וראוי לתת את הצדקה לשם שמים, ולא למטרות רווח אישיות. וקל וחומר שאין לתת את הצדקה בשביל להתפאר ולהתרברב באמצעותה:

- ספר מצוות גדול (סמ"ג), עשין סימן קסב

וצריך הנותן שלא יתפאר בצדקה שנותן, ואם מתפאר - לא דיו שאינו מקבל שכר על מה שנותן, אלא שמענישים אותו.

ומכל מקום, המקדיש דבר לצדקה רשאי לרשום את שמו, ויש בזה הנהגה טובה כדי לחזק את עושי המצווה ולעודד אנשים ללמוד מדרכיהם:

- שו"ת הרשב"א, חלק א סימן תקפא

המקדיש והבונה משלו לשמים - מי מעכב על ידו מלהזכיר שמו בשלו... ועוד, דבכמה מקומות בקהילות הקודש שנוהגין כן. גם במקומנו הוא כתוב בכותל ההיכל (של בית הכנסת).

וזו מידת חכמים היא, ומידת ותיקין (הזהירים במצוות) - כדי ליתן שכר לעשות מצווה. ומידת התורה הוא שהיא כותבת ומפרסמת עושה מצוה, ואם התורה עשתה כן - צריכין אנו להלך אחר מידותיה של תורה שהן דרכי נועם.

...מכאן אתה למד שהיו נוהגים לכתוב כן שמות המקדישים לשמים, להיות להם לזיכרון טוב על מצוות ולפתוח דלת לעושה מצוות.

וכדברים אלו פסק הרמ"א:

- הגהות הרמ"א לשולחן ערוך, יורה דעה סימן רמט סעיף יג

לא יתפאר האדם בצדקה שנותן, ואם מתפאר - לא דיו שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותו עליה. ומכל מקום, מי שמקדיש דבר לצדקה - מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזיכרון, וראוי לעשות כן.

שיעור הצדקה

גמילות חסדים שאדם עושה בגופו היא מן הדברים שאין להם שיעור (משנה, פאה פ"א מ"א), אולם למצוות הצדקה יש שיעור, הן שיעור מזערי והן שיעור מירבי.

השיעור המזערי, שגם עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתנו, הוא - שלישית השקל בשנה (בימינו: בערך 25-30 ש"ח):

- תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א

אמר רב אסי: לעולם אל ימנע אדם עצמו מלתת שלישית השקל בשנה, שנאמר (נחמיה י, לג): "וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצּוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לְעִבְדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ".

- רמב"ם, הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה

לעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה; וכל הנותן פחות מזה - לא קיים מצוה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה - חייב ליתן צדקה לאחר.

- שולחן ערוך, יורה דעה סימן רמט סעיף ב

לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה - לא קיים מצוות צדקה.

בנוסף, אין לדחות עני המחזר על הפתחים (העובר מבית לבית) בלי לתת לו כלום, וחייבים לתת לו לפחות מתנה מועטת (כגון שקל או חצי שקל):

- רמב"ם, הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ז

ועני המחזר על הפתחים - אין נזקקין (אין חובה לתת) לו למתנה מרובה, אבל נותנין לו מתנה מועטת. ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם, ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת, שנאמר (תהלים עד, כא): "אֵל יֵשֶׁב דָּךְ נְכָלָם".

כאמור, זהו השיעור המזערי של הצדקה, אך ברור שמי שיש יכולת בידו - ראוי שירבה בצדקה כפי אשר ידבנו לבו, וכפי שלמדנו - המרבה בצדקה אינו מפסיד, ומרוויח שכרו בעולם הזה ובעולם הבא.

ואף על פי כן אסור להרבות בצדקה יותר מדי, ואין לאדם לתת יותר מחמישית משיעור נכסיו, כדי שלא יעשה עני בעצמו ויהפוך להיות נטל על הציבור:

• תלמוד בבלי, מסכת כתובות דף נ עמוד א ליעלנו ושימת מינה (מיש) אלימלך ז"ל

אמר רבי אילעא: באושא התקינו, המבזבז (המפזר כספו לעניים) - אל יבזבז יותר מחומש.

תניא נמי הכי (גם בברייתא שנו כך): המבזבז - אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות.

ומעשה באחד שביקש לבזבז, ולא הניח לו חברו. ומנו (ומי הוא החבר שלא הניח לו לבזבז)? רבי ישבב. ואמרי לה (ויש אומרים): רבי ישבב (רצה לבזבז יותר מחומש), ולא הניחו חברו, ומנו (ומי הוא החבר שמנע ממנו לבזבז)? רבי עקיבא.

- רמב"ם, הלכות הלכות ערכין וחרמין פרק ח הלכה יג

לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים (ימסור ממונו לשמים) כל נכסיו; והעושה כן עובר על דעת הכתוב, שהרי הוא אומר (ויקרא כז, כח): "אֲשֶׁר יִחְרַם אִישׁ לְה' מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ" - ולא 'כל אשר לו', כמו שביארו חכמים (ערכין כח ע"א).

ואין זו חסידות אלא שטות, שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו. ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים (סוטה פ"ג מ"ד): חסיד שוטה מכלל מבלי עולם (האנשים שמכלים והורסים את העולם).

אלא כל המפזר ממונו במצוות - אל יפזר יותר מחומש. ויהיה כמו שציוו נביאים (תהלים קיב, ה): "יִכְלֹל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט", בין בדברי תורה בין בדברי עולם. אפילו בקורבנות שאדם חייב בהן, הרי חסה תורה על הממון ואמרה (דברים טז, י) שיביא כפי מִסַּת ידו (לפי יכולתו הכלכלית); קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו, שלא ינדור אלא כראוי לו, שנאמר (דברים טז, יז): "אִישׁ כִּמְתַנֵּת יָדוֹ כְּבִרְכַת ה' אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ".

והנה, בגמרא מצאנו שהיו אמוראים שהיו מפזרים כל ממונם לצדקה, ואפילו יותר מחומש. כך מסופר, למשל, על אלעזר איש בירתא:

- תלמוד בבלי, מסכת תענית דף כד עמוד א

אלעזר איש בירתא - כד הוו חזו ליה גבאי צדקה הוו טשו מיניה (כאשר היו רואים אותו גבאי הצדקה, היו מתחבאים ממנו), דכל מאי דהוה גביה יהיב להו (משום שכל מה שהיה אצלו, נתן להם).

יומא חד (יום אחד) הוה סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה (היה עולה לשוק לקנות נדוניה לבתו), חזיוהו גבאי צדקה, טשו מיניה (ראוהו גבאי הצדקה והתחבאו ממנו). אזל ורהט בתרייהו (הלך ורץ אחריהם), אמר להו (אמר להם): אשבעתיכו, במאי עסקיתו (אני משביע אתכם, במה את עוסקים)? אמרו ליה (אמרו לו): ביתום ויתומה. אמר להן: העבודה (לשון שבועה)! שהן קודמין לבתי. שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו (נתן כל מה שהיה עמו ונתן להם) [ראו בגמרא את המשך הסיפור...].

ואכן בספר 'אהבת חסד' למרן ה'חפץ חיים' ליקט מן הפוסקים כמה מקרים היוצאים מן הכלל, שבהם מותר 'לבזבז' לצדקה יותר מחומש:

- אהבת חסד, חלק ב פרק כ

"המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות" - אם לא מי שהוא עשיר מופלג, משמע בפוסקים דעליו לא הייתה התקנה; וכן לבזבז קודם מותו, שבזה לא שייך שמא יצטרך לבריות, גם כן מותר לבזבז הרבה...

יש אומרים דהא דאמרינן (שזה שאמרנו) "אל יבזבז יותר מחומש", היינו בשרוצה מעצמו לחפש אחר עניים ולחלק להם צדקה, אבל כשבאו לפניו עניים רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם כאשר אמרה התורה "די מחסורו אשר יחסר לו", או שיראה שבויים שהוא חייב לפדותם כאשר ציוה השי"ת ורצונו לתת על זה יותר מחומש - רשאי ומידת חסידות הוא.

...ודע דמה שהתקינו חז"ל שלא לפזר יותר מחומש, נראה דהיינו דווקא כשמבזבז נכסי ביתו על ידי זה הפיזור, כדמשמע לשון "המבזבז". אבל בדבר מיעוט, כגון שיש לו איזה מלאכה או עסק קבוע שמשתכר בה כדי מחייתו כל שבוע ויותר מעט - מותר לו לפזר היותר לצדקה, אף שהוא עולה יותר מחומש לפי ערך.

ודע עוד, דכל עיקר התקנה הוא לסתם צדקה, אבל להחזקת התורה... לא שייך זה כלל.

אם כן, אלו הם המותרים לתת צדקה יותר מחמישית מנכסיהם:

- עשיר מופלג
- הנותן צדקה לפני מותו
- מי שבאו לפניו עניים רעבים או ערומים או שיש שבויים לפדותם
- המשתכר משכורת קבועה, ויש לו כדי מחייתו
- הנותן מכספו להחזקת לומדי התורה

מעשר כספים מתוך 'דמי כיס'

קיבלתם 'דמי כיס'. האם עליכם להפריש מהם 'מעשר כספים'? הרב חיים דוד הלוי, רבה הראשי של תל אביב, נשאל על כך, והשיב שאין חובה להפריש מעשר כספים על דמי כיס, משום שזהו לא כסף שהגיע על ידי עבודה והשתכרות.

- שו"ת עשה לך רב (חלק ה, תשובות קצרות, סימן עה)

בדין מעשר כספים מדמי כיס - בתשובה לשאלתך, הורני כבוד הרב הראשי להשיבך, כי אין חיוב מעשר כספים חל אלא על כסף שאדם משתכר ומרוויח, ולא על דמי כיס המתקבלים מהורים.

קדימויות בקבלת הצדקה

בחוברת עסקנו בשאלה מי נחשב 'עניי' ומהי ההגדרה ההלכתית של 'קו העוני' בימינו. אולם אחר שמצאנו עניים 'הלכתיים', יש לברר מי מהם קודם לקבלת הצדקה.

חכמינו ז"ל קבעו מספר כללים לגבי סדר הקדימות במתן הצדקה.

כלל ראשון – הקרוב קודם

הכלל הראשון הוא: כל הקרוב – קודם לצדקה:

- ישעיהו | פרק נח פסוק ז

הָלוֹא פָּרַס לְרַעֲב לְחֶמֶד וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בֵּית, כִּי תִרְאֶה עָרִם וְכִסִּיתוּ וּמִבְשָׂרְךָ
(קרובי משפחתך) **לא תתעלם.**

- ספרי | דברים פרשת ראה פיסקה קטז

”כִּי יִהְיֶה בְךָ אָבִיוֹן מֵאֶחָד אֶחָיֶךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ” (דברים טו, ז) - ”אָחִיךָ” - זה אחיך מאבִיךָ, כשהוא אומר ”מֵאֶחָד אֶחָיֶךָ” - מלמד שאחיך מאבִיךָ קודם לאחיך מאמך. ”בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר” - יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת. ”בְּאֶרֶץ” - יושבי הארץ קודמים ליושבי חוצה לארץ... ”אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ” - בכל מקום.

- שולחן ערוך ורמ"א | יורה דעה סימן רנא סעיף ג

הנותן לבניו ובנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהם... וכן הנותן מתנות לאביו, והם צריכים להם - הרי זה בכלל צדקה, ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם. ואחיו מאביו, קודם לאחיו מאמו. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת. ויושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוצה לארץ.

הגה: פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו, ואחר כך יקדים פרנסת אביו ואמו, אם הם עניים, והם קודמים לפרנסת בניו. ואחר כך בניו, והם קודמים לאחיו, והם קודמים לשאר קרובים. והקרובים קודמים לשכניו, ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לעיר אחרת.

כלל שני – אישה קודמת לאיש

רבותינו ז"ל קבעו שבענייני פיקוח נפש – האיש קודם לאישה, מפני שהוא חייב בכל המצוות והיא פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמן; ובענייני צדקה – האישה קודמת לאיש, מפני שבושתה גדולה מבושתו, ומשום שאין דרכה של אישה לחזור על הפתחים:

- משנה | מסכת הוריות פרק ג משנה ז

האיש קודם לאישה להחיות (להצילו ממוות) ולהשיב אבדה (ר"ע מברטנורה: לפי שהאיש חייב בכל המצוות, ואילו האישה אינה חייבת במצוות עשה שהזמן גרמא), והאישה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי (רע"ב: לפי שבושתה מרובה מבושתו של איש).

- תלמוד בבלי | מסכת כתובות דף סז עמוד א

תנו רבנן (שנו חכמים): יתום ויתומה שבאו להתפרנס – מפרנסין את היתומה, ואחר כך מפרנסין את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים, ואין אישה דרכה לחזור.

- שולחן ערוך | יורה דעה סימן רנא סעיף ח

איש ואישה שבאו לשאול מזון – מקדימין אישה לאיש. וכן אם באו לשאול כסות. וכן אם באו יתום ויתומה לינשא – מקדימין להשיא היתומה.

וביאר הש"ך, שדברי המשנה שהאיש קודמת להחיות, הכוונה להצילו ממוות, כגון שראו אותו טובע בנהר וכיוצא בזה, אבל לעניין מזונות – האישה קודמת לאיש:

- שפתי כהן (ש"ך) | שם סעיף קטן יא

והא דתנן (זוה ששנינו) בסוף הוריות: "האיש קודם לאישה – להחיות ולהשיב אבידה, והאישה קודמת לאיש לכסות" כו', צריך לומר ד"להחיות" היינו להצילם אם הם טובעים בנהר וכהאי גוונא (וכגון זה), אבל אכילה לאו בכלל להחיות הוא, אלא דינן כדין הכסות. ותנא "כסות" והוא הדין אכילה.

כלל שלישי – תלמיד חכם קודם

ועוד שנו רבותינו במסכת הוריות:

- משנה | הוריות פרק ג משנה ח

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר (הנולד ממעשה אישות שחייבים עליו כרת או מיתת בית דין), וממזר לנתין (מבני הגבעונים שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים לישראל), ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר (עבד כנעני שהשתחרר, ודינו כגר).

אימתי? בזמן שכולן שוין (בחכמת התורה). אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

ובגמרא ביארו שתלמיד חכם קודם מפני שהתורה יקרה היא מכל:

- תלמוד בבלי | מסכת הוריות דף יג עמוד א

מנא הני מילי (מנין אלו הדברים; מה המקור לכך שממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ)? אמר רב אחא ברבי חנינא: דאמר קרא (שאמר הכתוב; משלי ג, טו): "יְקָרָה הִיא (חשובה התורה יותר) מִפְּנִינִים" – מכהן גדול שנכנס לְפָנַי וּלְפָנֵיהֶם.

וכן פסק השולחן ערוך שכל הגדול בחכמת התורה קודם לחבירו:

- שולחן ערוך | יורה דעה סימן רנא סעיף ט

היו לפנינו עניים הרבה, ואין בכיס לפרנס או לכסות או לפדות את כולם - מקדים הכהן ללוי, והלוי לישראל, והישראל לחלל (הנולד מכהן שבא על אישה האסורה לכהונה, והתחלל מקדושתו), והחלל לשתוקי (הנולד מפנויה, ולא ידוע ממי התעברה [ואמו משתיקה אותו כשהוא שואל אודות אביו], שהוא ספק ממזר), והשתוקי לאסופי (תינוק שנאסף ברחוב, ואין ידוע מי הוריו, שהוא ספק ממזר), והאסופי לממזר, והממזר לנתין, והנתין לגר, והגר לעבד משוחרר.

במה דברים אמורים? בזמן שהם שווים בחכמה, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם. וכל הגדול בחכמה - קודם לחבירו.

בתלמוד הירושלמי מובא שדין 'אשת חבר' כחבר, כלומר אשתו של תלמיד חכם קודמת לשאר עניים, כפי שבעלה החכם קודם:

- תלמוד ירושלמי | מסכת הוריות פרק ג הלכה ד

רבי יהושע בן לוי בשם רבי אנטיגנס: כסות אשת חבר וחיי (מזונות) עם הארץ - כסות אשת חבר קודמת לחיי עם הארץ, מפני כבודו של חבר.

וכן פסק הרמ"א:

- הגהות הרמ"א לשולחן ערוך | יורה דעה סימן רנא סעיף ט

תלמיד חכם קודם - ואפילו חכם לכסות, ועם הארץ להחיות. ואשת חבר, כחבר.

סיכום סדר הקדימויות

נסכם את סדר הקדימויות בנתינת הצדקה:

- אביו ואמו, בניו, אחיו מאביו, אחיו מאמו, קרוביו, שכניו, עניי עירו, עניי ארץ ישראל, עניי חוץ לארץ.
- האיש קודם לאישה בהצלת נפשות, והאישה קודמת לאיש בענייני צדקה (מזון ומלבושים).
- בין העניים שאינם קרוביו, סדר הקדימויות הוא: כהן, לוי, ישראל, חלל, שתוקי, אסופי, ממזר, נתין, גר, עבד משוחרר.
- תלמיד חכם, וכן אשת תלמיד חכם – קודמים לכל אלו. וכל הגדול בחכמת התורה – קודם.

פיזור הצדקה לעניים רבים

ומכל מקום אין ראוי לתת את כל מעות הצדקה שלו לעני אחד, אף שהוא ראשון בסדר הקדימויות, ויש לפזר מעותיו בין כמה עניים:

- תלמוד בבלי | מסכת עירובין דף סג עמוד א

אמר רבי אבא בר זבדא: כל הנותן מתנותיו לכהן אחד – מביא רעב לעולם, שנאמר (שמואל ב כ, כו): "וְגַם עִירָא הֵי־אֲרִי הָיָה לְהֵן לְדָוִד" – לדוד הוא דהוה כהן, לכולי עלמא לא (האם הוא היה כהן רק לדוד ולא לשאר העולם)? אלא שהיה משגר לו מתנותיו (היה נותן לו את כל מתנות הכהונה), וכתוב בתריה (וכתוב אחריו, שם כא, א): "וַיְהִי רָעֵב בְּיָמֵי דָוִד".

- שולחן ערוך | יורה דעה סימן רנז סעיף ט

לא ייתן אדם כל צדקותיו לעני אחד בלבד.

בדיקת העניים

הבא ליטול מן הצדקה – יש לבדוק שאינו רמאי, ואינו מתחזה לעני.

בגמרא נחלקו האמוראים באיזה מקרה בודקים ובאיזה מקרה יש לתת לעני גם בלי לבדוק אותו:

- תלמוד בבלי | מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א

אמר רב הונא: בודקין למזונות, ואין בודקין לכסות. אי בעית אימא קרא, ואי בעית אימא סברא (אם תרצה אמור פסוק, ואם תרצה אמור סברה). אי בעית אימא סברא (אם תרצה אמור סברה): האי קא מבזי, והאי לא קא מבזי (זה, המבקש כסות, מתבזה; וזה, המבקש מזונות, אינו מתבזה). אי בעית אימא קרא (אם תרצה אמור פסוק): "הֲלוֹא פָּרַס לְרַעֲב לַחֲמֶךָ" (ישעיה נח, ז) בשי"ן כתיב – פרוש והדר הב ליה (דרוש וחקור תחילה, ואחר כך תן לו), והתם כתיב (ושם, לעניין כסות, כתוב): "כִּי תִרְאֶה עָרֹם וְכָסִיתוֹ" - "כי תראה" – לאלתר (מיד כשתראה אותו, תן לו).

ורב יהודה אמר: בודקין לכסות, ואין בודקין למזונות. אי בעית אימא סברא, ואי בעית אימא קרא (אם תרצה אמור סברה, ואם תרצה אמור פסוק). אי בעית אימא סברא (אם תרצה אמור סברה): האי קמצערא ליה, והאי לא קמצערא ליה (זה, המבקש מזונות, מצטער; וזה, המבקש כסות, אינו מצטער). אי בעית אימא קרא (אם תרצה אמור פסוק): הכא כתיב (כאן כתוב): "הֲלוֹא פָּרַס לְרַעֲב לַחֲמֶךָ" – פרוס לאלתר, וכדקרינן (פרוס מיד, וכפי שקוראים את הפסוק [באות ס' ולא באות ש']), והתם כתיב (ושם כתוב): "כִּי תִרְאֶה עָרֹם וְכָסִיתוֹ" – כשיראה לך (אחרי שבדקת ומצאת אותו ראוי לקבל).

תניא כוותיה דרב יהודה (ברייתא המסייעת לרב יהודה): אמר "פְּסוּנִי" – בודקין אחריו, "פְּרָנְסוּנִי" – אין בודקין.

להלכה נפסק כדעת רב יהודה :

- שולחן ערוך | יורה דעה סימן רנא סעיף י

מי שבא ואמר "האכילוני" - אין בודקין אחריו אם הוא רמאי, אלא מאכילין אותו מיד. היה ערום, ובא ואמר "כסוני" - בודקין אחריו אם הוא רמאי. ואם מכירין אותו – מכסין אותו מיד.

'עניים' מתחזים

המצב בארץ כיום הוא, שישנם המוני 'עניים' מתחזים, העומדים בפינות רחוב, במקומות קדושים, באולמות אירועים, ואף עוברים מבית לבית.

ישנו קושי גדול לבדוק ולבחון כל מבקש-צדקה אם הוא אכן זקוק לה או שהוא מתחזה. ולפיכך, הדבר הראוי ביותר הוא שכל יישוב או וועד מקומי יקים 'ועד צדקה', שתפקידו יהיה לבדוק את נאמנות המבקשים ולהנפיק להם אישורים. באופן זה, הרמאים לא יקבלו את מה שאינו מגיע להם, והזכאים באמת יקבלו סכומים גבוהים יותר :

- הרב עזריה אריאל | אתר 'ישיבה' (סיון תשע"ה)

מצד הדין, גם מי שכבר נתן מעשר חייב לתת סכום כלשהו לעני המחזר על הפתחים כאשר התקיימו שני תנאים: א. להערכתך המבקש באמת עני הראוי לצדקה: חסרים לו דברים בסיסיים, והוא לא מסוגל להתפרנס בכבוד. ב. הוא טרח לבוא לביתך ולדפוק על דלתך, כך שבסירוב לתת יש מימד של השפלה.

כאשר התנאי השני חסר, דהיינו שהוא מקבץ נדבות ברחוב או בבית הכנסת, או גם בפתחי הבתים אבל לא עבור עצמו אלא עבור אחרים, אין חובה לתת גם אם התרשמת שבקשתו מוצדקת. מכל מקום, ראוי לתת סכום כלשהו בכל מקרה שנראה לך שהבקשה מוצדקת והכסף ינוצל כראוי.

כאשר התנאי הראשון חסר, דהיינו שלפי התרשמותך יש ספק האם הוא זכאי לצדקה (התרשמות ראשונית, גם ללא בדיקה ממשית), אין צורך לתת. יוצא מכלל כל זה המקרה הנדיר שמישהו אומר שהוא רעב כעת. במקרה זה יש להציע לו אוכל או כסף לקנות אוכל, ללא כל בדיקה, אלא אם כן ברור שהוא רמאי...

ראוי להקים בכל אזור ועדת בדיקה למבקשי צדקה, שתבדוק לעומק את המבקשים ותתן אישורים לאחר בדיקה יסודית. כך נהוג לאחרונה בגוש עציון ובמטה בנימין, ולפי הידוע לי היקף הצדקה לא פחת: הזכאים מקבלים יותר, והרמאים מקבלים פחות. גם לאחר הקמת ועדה כזו, אין לאסור על העניים מלקבץ נדבות ללא אישור, אבל הדבר הנכון יותר עבור המתבקשים לתרום יהיה להפנות את המבקשים אל הוועדה.

פרק שביעי – גמילות חסדים

סרטונים ושיעורים בנושאי גמילות חסדים

- [הלכות גמילות חסדים](#) – הרב אברהם ישראל
- [גמילות חסדים על פי המבט האלוקי](#) – הרב זמיר כהן
- [עולם חסד יבנה](#) – הרב יצחק פנגר
- [איך עושים חסד?](#) – הרב דוד שטרית

אהבת חסד

ה'חפץ חיים' קרא לספרו "אהבת חסד". מדוע?

- אהבת חסד, חלק ב פרק א

"הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך" (מיכה ו, ח) – מה שאמר "ואהבת חסד", ולא אמר "כי אם עשות משפט וחסד", הורה לנו הנביא בזה עניין גדול ומחודש, שכמעט אנו בעוונותינו הרבים כולם נכשלים.

והוא, כי אף שכולנו עושים חסד, אבל עניין החסד שלנו הוא רק מצד הכרח. דהיינו, כשהאיש העלוב הצריך לחסד הוא בא אצלנו פעם אחת ושתיים, וקשה להשתמט ממנו, אז אנו עושים עמו חסד, וגם אין עושים זה ברצון ובלב טוב כלל. ולזה בא הנביא ואמר: "ומה ה' דורש ממך כי אם וגו' ואהבת חסד". רצונו לומר, שלא תחשוב בנפשך שבזה שאתה עושה לפעמים חסד אתה יוצא בזה בשלימות, כי אם שהאדם צריך להיות לו אהבה למידה זו של חסד.

וידוע דיש נפקא מינה גדולה בין דבר שהאדם עושה מצד ההכרח, לדבר שהוא עושה מצד האהבה. והאות לזה, ההנהגה שכל אדם מתנהג עם בנו במזונותיו ובמלבושיו ובנישואין שלו ובכל דבר, מצד האהבה שהוא אוהבו, הוא מתנהג עמו הרבה יותר מכפי חיובו בכל זה, והוא שמח וטוב לב כשמיטיב עמו. כן ממש בעניין זה של חסד, כשאדם יהיה לו אהבה למידה זו, יהיה מחפש בכל כוחו איך לעשות חסד עם חברו, וגם יעשה הכל בעין יפה... את הכל יעשה בגדר האהבה ולא בגדר ההכרח.

'למעשה' – הפעלה בכיתה - גמ"חים

ענף הגמ"חים – ארגוני החסד – הוא אחד הביטויים המוכרים של מצוות גמילות חסדים. ענף זה מפותח מאוד בציבור הדתי והחרדי, ואפשר למצוא כיום מאות סוגים שונים של גמ"חים: גמ"ח שולחנות וכיסאות לאירועים, גמ"ח תרופות, גמ"ח הלוואות, וכיוצא בזה.

הצעה לפעילות:

☑ **המטרה** – חשיבה יצירתית בנושא גמילות חסדים. לאפשר לתלמיד לתרום מעצמו לחברה, על פי כישוריו ויכולותיו.

☑ **משימה מקדימה (הפעלה בכיתה)** – מחלקים את הכיתה לקבוצות (4-6 תלמידים בקבוצה), ומבקשים מכל קבוצה להקים גמ"ח. התלמידים יתבקשו להסביר מדוע בחרו דווקא בגמ"ח הזה ולמה לדעתם הגמ"ח הזה חיוני. כמו כן, עליהם ליצור תקנון לגמ"ח, ולשרטט תכנית להפעלתו.

☑ **יישום** – התלמידים יתבקשו ליישם בפועל את הצעתם, להקים את הגמ"ח ולהפעילו.

גמילות חסדים ברשת החברתית

עם התקדמות הטכנולוגיה ניתן לרתום את הרשתות החברתיות לפעילויות של גמילות חסדים.

הנה דוגמה לאתרים שכל מטרתם – לגמול חסדים:

- מסירת חפצים משומשים – [אתר 'אגורה'](#)
- מציאת חפצים – [אתר 'השבת אבידה'](#)

בהמשך להפעלה הקודמת, אפשר להציע לתלמידים להקים גמ"ח אינטרנטי...

צוות בא IZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

פרק שמיני – הכנסת אורחים

הכנסת אורחים - סרטון פתיחה

- סרטון חמוד וקצרצר (0:50) – [פרסומת להכנסת אורחים](#)

מעלת הכנסת אורחים – מהר"ל מפראג

הבאנו בחוברת את דברי הגמרא: "גדולה הכנסת אורחים יותר מהשכמת בית המדרש" ואף יותר "מהקבלת פני השכינה".

מאמר זה טעון הסבר מעמיק, שהרי לכאורה אין דבר גדול יותר מלימוד התורה, ואין מעלה כמעלת הקבלת פני השכינה. ואיך יתכן שכאשר אדם מארח יהודי פשוט ונותן לו מקום ללון בביתו, מעלתו גדולה ממעלת הלומד בבית המדרש או המקביל את פני השכינה.

ביאורים רבים למאמר זה, ונביא כאן את דברי המהר"ל מפראג:

- מהר"ל מפראג, נתיבות עולם, נתיב גמילות חסדים. פרק ד

וקאמר רב דימי שהוא יותר מן השכמת בית המדרש, כי השכמת בית המדרש זהו כבוד התורה, אבל הכנסת אורחים - כבוד אלהים עצמו להכניס האורח לבית ולכבדו, בשביל שנברא בדמות ובצלם אלהים, ודבר זה נחשב כבוד השכינה עצמה והוא יותר מן התורה.

...וכל זה מטעם אשר אמרנו כי הקבלת פני שכינה אין רואה השכינה בעצמו, כי לא יראני האדם וחי, ואין דבר זה כמו הכנסת אורחים שהוא מכבד האדם כאשר באו אליו פנים חדשות ונראה אליו פנים חדשות, והוא מתחבר לגמרי אל צלם אלהים.

גדולה הכנסת אורחים – גם כשיש ביטול תורה ולשון הרע

בשם ה'בעל שם טוב' מובא חידוש גדול בביאור דברי הגמרא הנ"ל.

גם הוא ניסה להבין כיצד יתכן שהכנסת אורחים תהיה גדולה יותר מהשכמת בית המדרש ומהקבלת פני השכינה, והשיב שכוונת הגמרא לומר שמצוות הכנסת אורחים חשובה וגדולה גם כאשר היא מלווה בביטול תורה ואפילו כאשר היא מלווה בסיפורי לשון הרע (הגורמים לסילוק השכינה):

- רבי יעקב יוסף מופלנאה, תולדות יעקב יוסף, קונטרס אחרון
- מובא גם בספר 'בעל שם טוב' על התורה, פרשת וירא, אות א

עוד שמעתי ממורי (הבעש"ט) ביאור 'גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה' (שבת קכז ע"א). והקשה. והעולה, שלפעמים הכנסת אורחים הוא ביטול תורה או סיפורי לשון הרע וכו', מכל מקום גדולה הכנסת אורחים.

בטל רצונך מפני רצונו

רבי חיים מטשרנוביץ', בעל 'באר מים חיים', למד מאברהם אבינו שאף שהאדם דבוק בשכינה ומתענג מזה, עליו לבטל את רצונו ותענוגיו האישיים כדי לקיים את רצון הבורא ומצוותיו. ולכן גם כשהוא לומד בבית המדרש ומתענג על התורה, וגם כשהוא מקביל את פני השכינה ומתענג על קרבת ה', כאשר באה מצווה לידו – עליו לרוץ ולקיימה, ולעשות את רצון קונו ולא את רצון עצמו:

- באר מים חיים, בראשית, פרשת וירא

הראה בזה גדולת מעלת אברהם ורוב אהבתו וחביבתו למצוות ה', כי אף שנראה אליו ה' והיה ראוי להתענג בזה עד בלתי שיעור וערך שזכה לראות פני השכינה ולא להשים לב ברגע ההוא לשום דבר אחר כי אם לזה...

ולא כן עשה אברהם כי אף בעת שנראה ה' לו הוא ישב פתח האהל ונשא עיניו על הדרך לראות אולי יש עובר ושב להכניסם בביתו, ולא הניח מצוותו לא מפני נועם תענוג מחזה שדי ולא מפני היראה ופחד.

כי כל כך היה נקשר במצווה ברוב חביבה וחמדה עזה שלא לזוז מלחשוב בה אף רגע בשום אופן, וזהו יראת הבורא ונועם תענוגיו לקיים מצוותיו באהבה, וגדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה כמאמר חז"ל...

כמה חביב עושה מצווה בעיני ה' לשנות טעמו לפני המלך, והוא בחינה ומעלה נפלאה גדולה למבינים.

שיעורים על הכנסת אורחים

- תכניס אורחים ותתברך – [הרב אבנר קוואס](#)
- מצוות הכנסת אורחים – [הרב אלישע וישליצקי](#)

לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

פרק תשיעי – ביקור חולים

סרטוני פתיחה

- [ביקור חולים - אנדרדוס](#)
- התרופה הכי טובה: ביקור חולים – [סרטון לילדים](#)

שיעורים על ביקור חולים

- [מצוות ביקור חולים – הרב מרדכי אליהו](#)
- [ביקור חולים דרך האינטרנט – ערוץ התורה](#)

מעלת ביקור חולים – עין אי"ה

מלבד הפן ההלכתי שבמצוות ביקור חולים, ראוי לעסוק גם בפן הערכי-חברתי שלה. להלן קטעים מתוך דברי מרן הראי"ה קוק בעניין זה:

- עין אי"ה, מסכת שבת, חלק א, פסקה מו

המבקר צריך שישים לבו שיהיה ביקורו תועלת לחולה בשעתו, גם שישאיר לו הביקור רושם טוב אחרי לכתו מעמו. מובן הדבר שתועלת הביקור מצד החלק הנמשך בעת הביקור עצמו, היא האהבה והידידות שמראים לחולה. כי ברית השלום חזק בינו ובין רעיו הדורשים שלומו ובריאותו, שבזה יטיב לבבו ולפעמים יקל חליו מקורת רוחו, ותהיה אחת מסיבות הרפואה צהלת רוחו הנדכא.

אבל לא בזה תיגמר תכלית הביקור, כ"א צריך שישתדל שיעשה ביקורו רושם טוב על החולה, וזהו ברוממו רוחו בהעיר לבבו בדעת ובתבונה לכלכל מחלהו באהבת ד' ובטחון שלם בעז ד' וטובו.

ע"כ בכניסתו, עורר את לבו על יסוד הביקור מצד ההווה, תכלית השעה ההיא עצמה, אומר שלום. המטרה היא להראות השלום והאהבה, איך שאוהבו דורש שלום לו ומבקש לראות בטובו ובריאותו, ובזה נכללת ג"כ כל ההשתדלות האפשרית במעשה לטובתו...

- עין אי"ה, מסכת שבת, חלק א, פסקה מט

עצם ביקור חולים פועל לטובה על חושי האדם, מכניע את לבבו ומקרבו אל הטוב והצדק בתכלית.

במצות ביקור חולים מחוברת ההתעלות של המוסר וההכנעה הנכנסת בלב אדם מצד ראותו בעיניו את חלישות הגופניות ואיך שאין ראוי לעשות עיקר

כ"א מענייני הנפש העומדת לעד, נוסף לזה מתעוררים כחות הרחמים והחמלה בעצם טהרתם.

גם ההליכה לבקר את החולה מורה על הגברת מידת החסד והנדיבות, לא רק מצד הכמרת הלב הטבעית שמזדמן לפעמים גם אצל אנשים קשים, מפני שהאומלל בא לגבולם ועיניהם רואות בצערו, אבל כשהם לעצמם יותר היו חפצים שלא הי' בא אליהם ולא הי' לבבם מצטער בקרבם ולא היו מוכרחים להטריח עצמם או להוציא ממונם בעזרתו. אבל ביקור חולים הוא אות לרדיפת החסד, שהרי אין החולה יכול ללכת אל המבקר עד שידריכהו מנוחה, כ"א המבקר מפני טוב לבבו ויראת ד' שבקרבו הולך לרדוף צדק וחסד.

תפילה על החולה

למדנו בחוברת על חשיבות התפילה על החולה, ועל כך שזו אחת המטרות החשובות של מצוות ביקור חולים.

מדוע צריך להגיע אל החולה ולא מספיק להתפלל עליו ממקום רחוק? ההסבר הפשוט הוא, כדי שנוכל לראות את החולה ולהתרשם ממצבו, וכך התפילה שלנו תהיה יותר חזקה ועוצמתית.

החתם סופר מביא טעם נוסף:

- חידושי היחתם סופר, מסכת נדרים דף מ עמוד א

אמרו חז"ל: "המבקש רחמים בפני החולה - אין צריך להזכיר שמו, כדכתיב אל נא רפא נא לה".

וכתבו המקובלים, כי יש בהזכרת שמו קצת התעוררת הדין עליו, אף על פי שמכל מקום קרוב לשכר על ידי התפילה, מכל מקום לפעמים איכא קצת הפסד על ידי הזכרת שמו, מה שאין כן כשמתפלל בפני החולה שאין צריך להזכיר שמו - אז טוב לו.

לעיקרוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער שלישי – זהירות בממון חברו

פרקים עשירי ואחד עשר – גניבה וגזלה; גניבת דעת וגזל שינה

העתקה במבחנים

נושא זה הוא טעון ומורכב ביותר אצל התלמידים, ורצוי להרחיב בו.

להלן שאלה שנשאלה לחברי כולל הדיינות בפסגות, ונענתה על ידי הרב ינון זמיר ([אתר ישיבה](#))

שאלה:

שמעתי שמי שמעתיק במבחן עובר על גזל דעת, וכמו כן, הוא עובר על גזל ממון במקרה שיעסיקו אותו במקום עבודה ע"פ ציוניו הטובים.

רציתי לשאול כמה שאלות בעניין:

- א- מהי ההגדרה של גזל דעת?
- ב- האם לי מותר לעזור לאחרים? אם אני לא יעזור שישאלו אותי יהיה חילול השם כי אני עם כיפה וישנאו אותו וזה יהרוס את השלום ביני לבין חברי אבל מצד שני אני עובר על 'לפני עיוור לא תתן מכשול'.
- ג- האם אני יכול לספר לאנשים שאני לא עוזר משום שזה אסור לפי התורה למרות שאני יודע שאע"פ זה הם יעתיקו אני גורם לכך שיחטאו במזיד?
- ד- איך אפשר לתקן זאת?
- ה- מה אני עושה עכשיו? העתקתי במלא מבחנים!
- ה- אם הבוחנת מרשה שנעתיק?

תשובה:

גנבת דעת הינה איסור הטעיית חברו, כגון: שיחשוב שעושה לו טובה ולמעשה אינו כן.

בעניין העתקה במבחנים כתב הרב משה פיינשטיין שאכן מעבר לאיסור גנבת דעת יש בזה גם משום גנבת ממון ממש, אם על סמך ציונים לא אמיתיים אדם יועסק ויקבל משכורת. מומלץ לעיין בתשובתו באגרות משה חלק חושן משפט חלק ב' סימן ל'. בודאי שאסור גם לעזור לאחרים.

ולשאלתך שיהיה בזה חילול ה', נהפוכו! בעצם הסיוע בחטא יש חילול ה' גדול. ומה שנראה לך שהדבר יביא לידי שנאה, מהצד ההלכתי אין בזה כדי להתיר לעבור עבירה. ובנוסף, מההיבט החינוכי דע לך שגם האנשים היותר מקולקלים יודעים להעריך ולהכיר ביופיו של מוסר אמיתי.

בהעתקה מעבר לאיסור ההלכתי ואף לפניו ישנו פגם מוסרי גדול. אדם המקבל ציון שאינו שלו הוא אדם בעל בעיה גדולה במידת האמת. בנוסף הוא מתרגל לחיים של שקר ועצלנות שכלית ומידותית. ולכן לשאלתך אם מותר לך לעזור- התשובה היא כן, לעזור להם להתגבר על יצרם. העזרה האמיתית שהם צריכים לקבל ממך היא ללמוד על מידת היושר והאמת. על ידי שאתה מגלה את התשובות אתה לא עוזר, אתה רק מעמיק אצלם ואצלך את תהום הרמיה והשקר.

כיון שהיה כאן חטא הכולל חילול ה', וידוע שהתשובה והכפרה על עוון חילול השם קשה היא מכל עבירות שבתורה, וכתוב בגמרא (יומא פו.) שבמצבים מסויימים רק מיתה מכפרת וכו'. אמנם כתבו ראשונים שמצינו תקנה לעוון חילול השם על ידי שיקדש את השם באותו דבר שחיללו, ועל זה אמר הכתוב: ולא תחללו את שם קדשי - ונקדשתי בתוך בני ישראל. כתב השערי תשובה (שער ד סימן ה): לימדך הכתוב כי תקנת חילול השם בקידוש השם, כי העבירה היא חולי הנפש, והוא כחולי הגוף שאינו מתרפא כי אם בהפכו. וכן אמר הכתוב: "בחסד ואמת יכפר עון", כי הודעת האמת והשיבו לבצרון הוא כבוד אלהים וכו'.

פיתרון מעשי הוא שיצא לך שם כמי שלא נותן להעתיק וכך לא תוטרד מנוחתך בשעת מבחן ולא תאלץ לעמוד בפני ניסיון וחס ושלום בפני ביזיון. גם אם ע"י זה תתברר לאנשים חומרת האיסור והם יהיו בגדר מזידים אתה מחוייב לנהוג כך. ובלי להכנס לדיון אם מצוות התוכחה שייכת בימינו כאשר לצערנו אין מי שראוי להוכיח ואין מי שראוי לקבל תוכחה, את התוכחה שמטרתה כדברי הרמב"ם "להחזירו למוטב" אפשר לקיים ע"י נתינת גוון אחר במצווה ולהראות את היופי שיש בהליכה על פי האמת והיושר, וכאמור ניכרים דברי אמת.

אחר כל האמור, אין צריך להוסיף ולומר שגם כאשר הבוחנת מרשה, מעבר לכך שאין לה סמכות להתיר להעתיק, כל החסרונות שהזכרנו עדיין קיימים.

כל טוב ובהצלחה במבחנים האמיתיים של החיים!

הרב ינון זמיר

לעירוי נשמת מאיר (מיש) ארימך ז"ל

דיון חינוכי

בנוסף ללימוד ההלכתי – רצוי מאוד לערוך בכיתה דיון על הפן המוסרי של ההעתקה במבחנים; על המחיר הפנימי – האישי והחברתי - שאנו משלמים בהעתקות.

להרחבת הדיון:

- להלן קישור לחוברת: ['טוהר הבחינות – העתקה בבחינות היא רמאות'](#), שנכתבה על ידי משרד החינוך בשיתוף החמ"ד, ועוסקת בנהלי אכיפת איסור ההעתקה במבחנים ובבירור הערך של השמירה על טוהר הבחינות.

- להלן קישור למאמר ['שקט, מעתיקים'](#), העוסק בהעתקה בבחינות מבחינה סוציולוגית וחינוכית.

גניבת דעת – מקורות להרחבה

- איסור גניבת דעת - [עולמות](#)
- הלכות גניבת דעת – [פניני הלכה](#), הרב אליעזר מלמד
- גניבת דעת – [הרב משה טרגין](#) (אתר ישיבת אלון שבות – גוש עציון)
- איסור גניבת דעת – הלכות והליכות – [מכון ירושלים לדיינות](#)

גזל זמן

למדנו בחוברת על איסור גזל שינה ועל חומרתו, בהיות הגוזל "גוזל חלק מחייו" של הנגזל. **גזל זמן** הוא סניף נוסף של האיסור.

כך מדגיש הרמח"ל במסילת ישרים (בתוך דבריו לעניין פועל המתבטל ממלאכתו וגוזל את זמנו של המעסיק-בעל הבית):

- רמח"ל, מסילת ישרים, פרק יא

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצווה בזמן מלאכתו - לא לצדקה תחשב לו, אלא עבירה היא בידו; שאין עבירה מצווה, וקרא כתיב (ישעיה סא): שונא גזל בעולה...

והדין נותן, כי הרי גזל חפץ - גזל, וגזל זמן – גזל; מה גוזל את החפץ ועושה בו מצווה - נעשה סניגורו קטיגורו, אף גוזל את הזמן ועושה בו מצווה - נעשה סניגורו קטיגורו.

בעניין זה מומלץ ללמוד את מאמרו של הרב איתמר ורהפטיג, העוסק בנושא של עקיפה בתור ובבירור ההלכתי של איסור 'גזל זמן'. לדעתו, כאשר גזל הזמן נושא עמו גם הפסד ממוני, כגון שמונע מחבירו ללכת לעבוד וכיוצא בזה – אזי יש כאן איסור מעיקר הדין. אולם כאשר אין הפסד ממוני, ככל הנראה אין בזה איסור הלכתי, אך יש בזה איסור ערכי ומוסרי.

נעתיק כאן את עיקרי המאמר:

גזל זמן – קפיצה לראש התור

...בעבירת גזל יש שני אלמנטים – קיומו של החפץ השייך לפלוני, ונטילתו בחזקה ללא רשות. האם זמן הוא חפץ השייך לאדם? להלן ניווכח כי זמן אינו רכוש שאפשר לייחס לו מושגי בעלות. יתר על כן, גם אם נשייך זמן לאדם באופן כלשהו – הניתן לגוזלו, או לתופשו?

...דוגמה לחיוב על ביטול זמן מצינו לכאורה בדין 'שבת'. עניינו של 'שבת' הוא ביטול מלאכה, והוא אחד מחמשת חיוביו של החובל בחבירו... אך אין מכאן ראיה לנידון דידן מכמה סיבות.

... אמרנו כי זמן אינו רכוש ואינו שייך לאדם. אם כן, הכיצד יכול אדם לשעבד זמנו לאחר? במילים אחרות, כיצד מוכר אדם עצמו לעבד עברי לשש שנים, וכיצד משכיר אדם עצמו כפועל ליום, כשבאותו יום זמנו משועבד למעבידו? יתר על כן: כידוע יש לפועל הקלות מיוחדות בדיני תפילה וכיוצ"ב, כדי שלא יבטל מזמן עבודתו. מי שמבטל ממלאכתו נקרא 'גזלן' בפי מסילת ישרים (פרק יא)... לכאורה הרי לפנינו מושג של גזל זמן.

אך אין משם ראיה לנידון דידן. שם מדובר באדם שהתחייב לעבוד עבור חבירו – ומשמעות הדבר היא שאינו משעבד את זמנו, אלא את כוח עבודתו. כוח עבודתו – שלו הוא, ואותו 'מוכר' הוא לזמן.

אפשר שזה גם עניינו של 'שבת', היינו נטילת כוח עבודתו של אדם. עכ"פ אין ראיה מ'זמן של פועל' לחיובו של נוטל תור חבירו.

...גם אם אין עילה נזקית לחייב בממון את 'הגונב תור', כבר אמרנו (ע"פ הגמרא בסנהדרין לב ע"ב) – כי נהג שלא כהוגן... נוכל לעמוד על הפגם המוסרי של המעשה משני מעשים שמתוארים בחז"ל:

במכילתא דרבי ישמעאל לפרשת משפטים (כב, כב) מסופר:
וכבר היו רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג, אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל: רבי, לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג! אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון: מימך לא בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועיכבתו עד שתהא גומע כוסך או עד שתהא נועל סנדלך או עד שתהא עוטף טליתך, ואמרה תורה "אם ענה תענה" - אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. ובדבר הזה אמר לו: ניחמתני רבי.

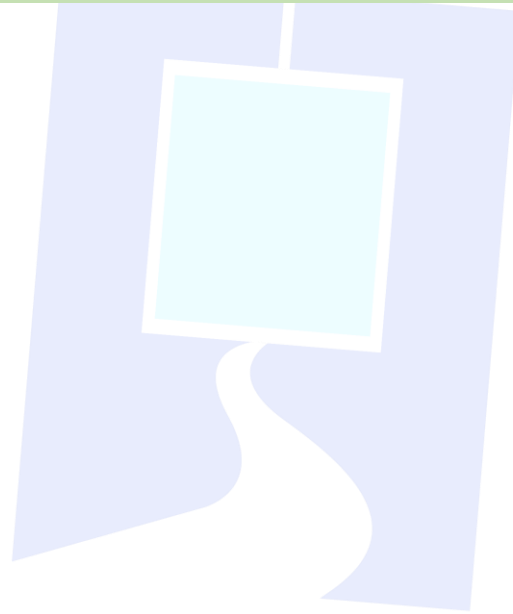
הדברים מדברים בעד עצמם, ודבר שפתיים אך למחסור...

לקח אחר ניתן ללמוד בעקיפין מכל האמור, כי זמן ניתן לניצול באופנים שונים. ואם כן, חבל על כל רגע, ויש לנצלו כראוי לפי הדרכת התורה.

וכדברים אלו סיכם הרב יעקב ישעיה בלוי בספר פתחי חושן • פתחי חושן חלק ה (גניבה ואונאה), פרק טו, הערה ג

ובעצם המושג "גזל זמן" יש לדון הרבה, שלפעמים יש בזה גם משום דררא דמונא, וכמו שמצינו חיוב תשלומים על שבת.

וממילא אף בלי מעשה שאין דין תשלומין, מסתבר שעכ"פ אסור. ועכ"פ אף במקום דליכא דררא דמונא יש בזה צער עכ"פ.

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער רביעי – ברכות

פרק שנים עשר – נטילת ידיים

סרטון פתיחה (1: 52 דקות) – איך נוטלים ידיים

פרק שלושה עשר – ברכות 'המוציא' ו'מזונות' (חמשת מיני דגן)

שניצל

סרטון פתיחה (דקה):

- איך מכינים שניצל

דעת הרב עובדיה יוסף על ברכת ה'שניצל'

בעניין השניצל הבאנו בחוברת את דעת הרב דוד יוסף בשם אביו הרב עובדיה יוסף, שיש לברך על השניצל (שיש בו קמח מרובה) 'בורא מיני מזונות'.

מאידך, הרב יצחק יוסף – אחיו של הרב דוד יוסף – כותב בשם אביהם, הרב עובדיה יוסף שיש לברך על שניצל 'שהכל נהיה בדברו':

- ילקוט יוסף | סימן רד סעיף ב

על 'שניצל' מברכים 'שהכל', אף שנתנו עליו מעט קמח לדבקו עם הביצה קודם הטיגון. ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון.

יש שרצו לחלק בין שניצל הנעשה בבית לשניצל הנעשה באולמות ובתי מלון, שבמקומות אלה מרצונם לחסוך בשר - מרבים בקמח ומטרתם להטעים ולהכשיר השניצל לאכילה על ידי הקמח. אבל בשניצל הנעשה אצל כל אחד בביתו, אין הקמח אלא לדבק כדי לטגנו.

אולם אין כן דעת מרן אאמו"ר שליט"א [הרב עובדיה יוסף זצ"ל], אלא לדעתו בדרך כלל יש לברך על השניצל 'שהכל', מאחר ואין הקמח ניתן שם אלא לדבק בלבד, ולא לסעוד את הלב.

כיצד מתיישבת הסתירה בדעת הרב עובדיה יוסף?

מתברר שהרב עובדיה יוסף שינה את דעתו בסוגיה זו. בתחילה סבר שיש לברך על השניצל 'שהכל', כפי שמעיד הרב יצחק יוסף. אך לאחר זמן שינה את דעתו וסבר שיש לברך עליו 'מזונות', וכפי שהעיד הרב דוד יוסף.

כך מובא בפירוש בשו"ת הראשון לציון...

וופלים

הזכרנו בחוברת את השינוי שחל בתהליך ייצור הוופלים. בקישור שלפנינו יש מידע עדכני של חברת 'עלית' על אופן הכנת הוופלים בימינו:

- ['עלית' - איך מכינים וופל?](#)
- סרטון קצר (1:15 דקות) – [ביקור במפעל וופלים](#)

בחוברת הבאנו את דעת הרב דוב ליאור שיש לברך על וופלים בורא מיני מזונות. כך היא גם דעת רוב רבני זמננו, אך יש הסוברים שיש לברך עליו 'שהכל':

- הרב יעקב אריאל – [מה לברך על וופל?](#) (מזונות)
- הרב מאיר מזוז – [מה מברכים על וופל?](#) (שהכל)

בוטנים אמריקאיים

הבאנו בחוברת שעל בוטנים אמריקאיים יש לברך 'בורא מיני מזונות'. כן היא דעת כלל פוסקי ההלכה:

- [הרב שמואל אליהו](#)
- [הרב אליעזר מלמד](#)
- [הרב דוד לאו](#)
- [הרב עובדיה יוסף](#)

לעומתם, הרב רצון ערוסי סובר שיש להפריד את הציפוי מהבוטן ולברך על כל אחד בנפרד:

- [הרב רצון ערוסי](#)

לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

פרק ארבעה עשר – ברכות הפירות ושאר מיני מאכלים

בננה

- גידול עצי בננה בישראל – אתר משתלת ויניק

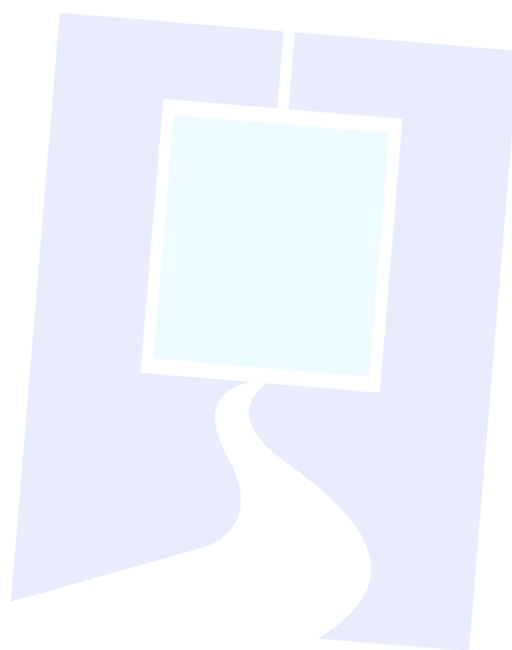

אננס

- קטיף אננסים – סרטון (52 שניות)
- כיצד מקלפים אננס – סרטונים
-

אוכמניות

פסיפלורה

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל